

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse pedagoogi õppekava

Auli Mäesalu

ÜLIÕPILASTE TAGASIVAATAVAD HINNANGUD KOGETUD
KIUSAMISKÄITUMISELE KOOLIEAS JA OHVRIKÄITUMISELE ÜLIKOOLIS
magistritöö

Juhendaja: Kristi Kõiv

Läbiv pealkiri: Üliõpilaste kiusamiskogemused

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Anu Palu (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	4
Koolikiusamine	5
Tagasivaatavad uurimused kiusamiskäitumisest.....	6
Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel	8
Koolikiusamise liigid ja esinemissagedus.....	8
Koolikiusamise tõsidus ja kestus.....	10
Koolikiusamise grupiviisiline või individuaalne olemus ja kiusajate sugu	11
Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele	12
Täiskasvanutega seotud kiusamine	15
Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis.....	16
Töö eesmärk ja uurimisküsimused.....	20
Metoodika.....	20
Valim	21
Mõõtevahend	21
Protseduur.....	23
Andmeanalüüs	24
Tulemused	25
Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel	25
Teiste õpilaste kiusamises osalemine kooliajal, üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel.	29
Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele	30
Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis.....	32

Arutelu.....	34
Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamisele.....	34
Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel	36
Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele	40
Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis.....	42
Töö kitsaskohad, praktiline väärtus ja soovitused edaspidisteks uurimusteks.....	44
Kokkuvõte	45
Summary	46
Tänuõnad	47
Autorsuse kinnitus.....	47
Kasutatud kirjandus.....	48
Lisad	

Sissejuhatus

Kiusamine ei ole meie ühiskonnas uus fenomen (Sesar, Barišić, Pandža, & Dodaj, 2012). Viimasel aastakümnel on kiusamine ja sellega kaasnev olnud aga eriti aktuaalne (Garby, 2013) ja ülemaailmne probleem (Sesar et al., 2012). Eestis on seni kiusamist uuritud eelkõige rahvusvaheliste uuringute raames, puudutades peamiselt koolikiusamist, näiteks „Euroopa SEYLE Eesti baasuuring“ (Värnik, Sisask, & Värnik, 2011), „Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring – HBSC“ (Walsh & Cosma, 2016) või „Laste hälbiva käitumise uuring-ISR3-3“ (Markina & Žarkovski, 2014). Samuti on mitmetes Eesti koolides kasutusel kiusamisvastased programmid, näiteks MTÜ Lastekaitse Liidu projekt „Kiusamisest vaba lasteaed ja kool“ (Metoodika „Kiusamisest vabaks“, s.a) ja Soomest alguse saanud programm „Kiusamisvaba kool (KIVa)“ (Missioon ja tegevused, s.a).

Uuringud näitavad, et kiusamisega kokku puutunud kannatavad suurema tõenäosusega probleemi negatiivsete tagajärgede all, näiteks suureneb risk käituda vägivaldselt ja antisotsiaalselt ning tarbida narkootikume (Farrington & Ttofi, 2011). Lisaks näitavad Olweuse (2011) uurimustulemused, et kiusamine varases noorukieas viitab tõenäolisele hilisemale kriminaalsusele. Endised koolikiusajad olid uurimustulemuste järgi sageli seotud registreeritud kuritegevusega.

Kiusamise uuringute peamine fookus on olnud koolis (Smith, 2014), kuid seda terminit on hakatud üha sagedamini kasutama ka täiskasvanute käitumise kirjeldamiseks ning laienenud on kontekstki (Kõiv, 2006). Koolikiusamise kõrval haarab probleem endasse mitmeid teisigi sotsiaalseid kontekste ja suhteid (Monks & Coyne, 2011), esinedes ka koolieelikutel lastehoidudes (Levine & Tamburrino, 2014). Aktuaalsest probleemist ei jää puutumata ka üliõpilased (Wensley & Campbell, 2012). Seega algab kiusamine potentsiaalselt juba alushariduse omandamisel ja võib kesta kõrghariduse omandamiseni. Koolikiusamise kõrval on kiusamist uuritud veel nii töökohal, kübermaailmas, vanglas, vanurite hulgas kui ka kodus ja paarisuhetes (Monks & Coyne, 2011).

Käesolev magistritöö on keskendunud õpetajakoolituse (kahe erineva õppekava) üliõpilaste uurimisele. Töö autori andmetest lähtuvalt on kiusamine ülikoolis (Eesti konteksti silmas pidades) vähe käsitletud valdkond. Mitmed varasemad uurimused mujalt maailmast on välja toonud vajaduse kiusamist ülikooli kontekstis täiendavalt uurida (Colesyshaw, 2010; Sinkkonen, Puhakka, & Meriläinen, 2012). Oluliseks peetakse pöörata ka rohkem tähelepanu õpetajaks õppivate üliõpilaste teadmiste ja suhtumiste koolikiusamise osas – eesmärgiga, et õpetajad alustaksid varakult oma karjääri alguses ettevalmistusega olukorda koolis parandada (Bauman & Del Rio, 2005). Üliõpilaste endi ohvrikogemuste kõrval seoses

kiusamisega ülikoolis on käesolevas töös uuritud veel üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamisele. Magistritöö põhineb seega osaliselt tagasivaataval uurimisel. Tagasivaatav uurimus on oma olemuselt uurimus, mis selgitab välja uuritavate kogemused juba läbi elatud eluperioodi kohta (Smith, 2014).

Üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamisest ja ohvrikogemusi ülikoolis on oluline uurida mitmel põhjusel. Esiteks, võttes arvesse, et kiusamine on jätkuvalt aktuaalne probleem ning seda nii Eestis (Markina & Žarkovski, 2014; Värnik, Sisask, & Värnik, 2011) kui ka mujal maailmas (Garby, 2013). Teiseks ei ole autorile teadaolevalt Eestis kiusamist ülikoolis, uurides ka üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamisele, käsitletud. Kolmandaks, kiusamise võimalikud negatiivsed tagajärjed võivad olla tõsised ning mõningatel juhtudel pikaajalised, võides põhjustada ka psüühilisi häireid (House of Commons..., 2007; Newman, Holden, & Delville, 2005). Eelpool esitatust lähtuvalt on käesolevas magistritöös tõstatatud uurimisprobleem. Millised on ühelt poolt üliõpilaste endi kogemused seoses kiusamisega ülikooli kontekstis ning teisalt, kuidas meenutavad üliõpilased oma kooliaega tagasivaatavalt? Tulemused on potentsiaalselt abiks kiusamisalase sekkumis- ja ennetustöö efektiivsemaks planeerimiseks ning korraldamiseks. Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja ohvrikäitumisele ülikoolis.

Koolikiusamine

Koolikiusamine on tänaseks olnud uurimisvaldkond enam kui kolmkümmend aastat (Smith, 2011). Käsitledes valdkonda lähemalt, on esmalt oluline defineerida, mis on *kiusamine*. Tänapäeval nimetatakse kiusamisega seoses enamasti Dan Olweuse definitsiooni (Huybregts, Vettenburg, & D'Aes, 2003), mis kätkeb endas eelkõige koolikonteksti. Olweus tõi 1993. aastal kiusamise defineerimisel kasutusele võtmesõnana termini *negatiivne käitumine*. Ta tõi esile, et õpilane on ohver, kui ta kogeb aja jooksul korduvalt teise õpilase või õpilaste negatiivset käitumist. Pidades negatiivse käitumise all silmas teisele inimesele tahtlikult kahju/valu, ebamugavuse põhjustamist või kahju tekitamisega ähvardamist (Olweus, 1993). Olweus nimetas kiusamise kolm tunnusjoont 1999. aastal. Esiteks on kiusamine negatiivne käitumine ja teisele inimesele kahju/valu tekitamine. Teiseks tehakse seda aja jooksul korduvalt ja kolmandaks iseloomustab interpersonaalseid suhteid tasakaalutus võimusuhetes. Kiusamine esineb tavaliselt provokatsioonita (Olweus, 1999).

Esimesed uurimused kiusamise kohta pärinevad 1970ndate algusest (Olweus, 1993). Kirjanduses on näidatud, et uuringud kiusamise valdkonna kohta said alguse eakaaslaste

omavahelisest kiusamiskäitumisest ja seda koolilaste seas (Monks & Coyne, 2011). Rootsi päritolu arsti Peter Paul Heinemanni loetakse esimeseks uurijaks, kes alustas kiusamise teaduslikku uurimist. Ta kirjeldas 1973. aastal kiusamist, kasutades terminit *mobbing* (Smith, Cowie, Olafsson, & Liefhoghe, 2002). Hoolimata sellest, et Heinemann oli esimene autor, kes kiusamist teadustöös käsitles, peetakse valdkonnas siiski teed rajanud uurijaks Dan Olweust, keda tituleeritakse sageli kiusamise uurimisvaldkonna isaks, lähtuvalt Olweuse laiaulatuslikust projektist kiusajate ja ohvrite probleemide väljatoomise osas, mida loetakse maailmas üheks esimeseks teaduslikuks lähenemiseks kiusamisele (A Scandinavian founding..., 2009). Kiusamise uurimisvaldkonna teadustöödega alustati Rootsis, kuid 1980ndate lõpus ja 1990ndate alguses pälvis probleem tähelepanu ka teistes riikides: nii Jaapanis, Inglismaal, Madalmaades, Kanadas, Ühendriikides kui ka Austraalias (Olweus, 1993).

Tagasivaatavad uurimused kiusamiskäitumisest

Teatud mõttes on kõik andmed tagasivaatavad – uuritavatel tuleb enamasti vastata juba kogetud aasta või perioodi kohta. Siiski on terminit *tagasivaatav* tavaliselt omistatud juba kogetud eluperioodile järelmõtlemisele. Näiteks võib tuua täiskasvanute tagasivaated oma kooliajale (Smith, 2014). Käesolev magistr töö põhineb osaliselt tagasivaatavatel hinnangutel koolikiusamise kohta. Tagasivaatavate uurimuste eelis on väiksem ressursikulu, mis võimaldab saada vajalikud andmed ühekordse uuringuga (Menard, 2008). Käsitledes konkreetsemalt täiskasvanute tagasivaatavaid hinnanguid kiusamiskäitumise kohta, võib meenutustes olla potentsiaalne eelis, võimaldades esitada terviklikumat pilti või kokkuvõtlikku informatsiooni kogu kogetud koolikiusamisega seoses (Smith, 2014). Seega lubavad üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud oma kooliajast saada sarnaseid tulemusi longituud-uurimustega (Staubli & Killias, 2011).

Tagasivaatavate uurimuste negatiivse küljena on käsitletud võimalikke probleeme valiidsusega (Rivers, 2001; Staubli & Killias, 2011). Uurides täiskasvanute tagasivaateid, võib neis esineda rohkem ebatäpsusi, kui nad meenutavad sündmusi, millest on aega möödunud (Smith, 2014). Varasematest uurimustest on aga ilmnenud, et puudutades tagasivaatavalt elutingimusi või kiusamist, on saadud usaldusväärseid tulemusi (Schäfer et al., 2004). Samuti on leitud, et alustada tuleks kiusamist puudutavate küsimustega lapseea kohta, jätkata küsimustega täiskasvanuea kohta ja lõpetada kiusamiskogemustega aasta kohta enne uurimust. Nii väheneb risk, kus vastused kaugematest kogemustest on mõjutatud hetke probleemidest, ja välditakse olukorda, kus põhjendatakse hetkeprobleeme lapseas kogetud

kiusamisega. Samuti võivad tagasivaatavad uurimused olla mõningatel juhtudel teatud valdkondade uurimisel ka alternatiivseks variandiks – näiteks käsitledes eriti raskeid solvanguid või enesetapukatseid (Staubli & Killias, 2011).

Seni tehtud tagasivaatavates uurimustes kiusamiskäitumise kohta mujal maailmas on ühtselt selgunud, et suurem osa täiskasvanuid on oma kooliajal kiusamiskäitumisega kokku puutunud. Uuringute tulemustest on ilmnenu, et tagasivaatavate hinnangute järgi on ühel või teisel viisil koolikiusamisega kokku puutunud üle 90% täiskasvanutest (Cooper & Nickerson, 2012; Hughes & Schlösser, 2013). Täiskasvanute tagasivaatavate hinnangute järgi on suhteliselt sage kokkupuude koolikiusamisega selle kogemine kiusatavana (Bogolyubova, Skochilov, & Smykalo, 2015; Eslea & Reesi, 2001). Kiusamiskogemusi kiusatavana on uuritud mujal maailmas ka „Retrospektiivse kiusamise küsimustikuga“ (*Retrospective Bullying Questionnaire*, Schäfer et al., 2004). Uurimused viitavad tendentsile, et ohvrikäitumine on tagasivaadetes kiusamisega seoses enim nimetatud kokkupuuteviis võrreldes kiusaja või kõrvalseisja kogemusega. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi on üle 40% uuritavate kooliajal kiusatuna kiusamisega kokku puutunud (Hughes & Schlösser, 2013). Lapsevanemate tagasivaatavate hinnangute põhjal on selliseid meenutusi üle 38% uuritutest (Cooper & Nickerson, 2012).

Lisaks kiusatavatele on kiusamiskäitumises oluline roll ka kiusajatel. Kiusajaid võib kirjeldada kui manipuleerivaid ja eakaaslaste üle domineerimisvajadust omavaid isikuid. Tüüpilise kiusaja üheks tunnusjooneks on agressiivsus nii teiste õpilaste kui ka täiskasvanute suhtes (Olweus, 1993). Kiusajad varjavad oma tegevust osavalt. Teisi õpilasi kiusavate lastega tuleks tegeleda rohkem, kui koolid hetkel on võimelised panustama (Carter, 2011). Kiusajate suhtes midagi tegemata muutub kiusamiskäitumine tõsisemaks ja seda on keerulisem ka ära hoida. Probleem võib jätkuda täiskasvanueas, kus selle potentsiaalne ohtlikkus, kahju ja tagajärjed oluliselt suurenevad (McAdams III & Lambie, 2003). Kiusajatel tuleks kujundada hoiakut, et negatiivse käitumise lõpetamine on nende endi huvides (McAdams III & Schmidt, 2007). Seni tehtud tagasivaatavad uurimused on näidanud, et kokkupuuteid teiste õpilaste kiusamisega kooliajast on täiskasvanute hinnangul suhteliselt vähestel, jäädes alla 3% (Cooper & Nickerson, 2012; Hughes & Schlösser, 2013).

Peale õpilaste, kes on kiusamiskäitumisega seotud kas kiusaja või kiusatavana, on osa lapsi eri aegadel mõlemas rollis. Kiusaja/ohver või Olweuse (1993) järgi provokatiivne ohver on raskemini identifitseeritav. Sellised õpilased käituvad kiusajale omaselt agressiivselt, kuid on lähtuvalt oma ohvrikogemustest ka kaitsetud ja kergesti haavatavad (Sullivan, Clearly, & Sullivan, 2004). Tagasivaatavad uurimused on näidanud, et täiskasvanute hinnangutel esineb

selliseid kokkupuuteid koolikiusamisega arvestataval hulgal. Lapsevanematele korraldatud tagasivaatava uuringu järgi on uuritavatest endi hinnangul 15% puutunud koolikiusamisega kokku kiusaja/ohvrina (Cooper & Nickerson, 2012) ja varasem uuring üliõpilastega on näidanud selliste mälestuste esinemist kooliajast 17% uuritavatest (Hughes & Schlösser, 2013).

Sageli arvatakse, et kiusamine on üksühene suhe, kuid tegelikult on selles protsessis kolm osapoolt. Kiusamise kolmas lüli on kõrvalseisja, kelle olulisus kiusamiskäitumises ei ole vähem tähtis kiusajast ning ohvrist (Sullivan et al., 2004). Kõrvalseisja on keegi, kes on kiusamise lähedal. Üks osa kõrvalseisjaid ei võta kiusamisest osa, kuid annavad sellesse siiski oma panuse. Leidub ka neid, kes on otseselt kiusamisega seotud. Kõrvalseisjal on oluline roll kiusamise õhutamisel või pärssimisel (Kõiv, 2006). Peamine põhjus, miks ei sekkuta olukorra lõpetamisse, on hirm ise kannatada saada (Perdew, 2015). Seni tehtud tagasivaatavad uurimused on näidanud, et kõrvalseisja seotus kiusamiskäitumisega on suhteliselt sage – tagasivaadetest on ligikaudu 30% täiskasvanutest puutunud koolikiusamisega kokku kõrvalseisjana (Cooper & Nickerson, 2012; Hughes & Schlösser, 2013).

Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel

Koolikiusamise liigid ja esinemissagedus

Kui lapsed lähevad lasteaeda või kooli, tekib oht saada kaaslastepoolse agressiivse käitumise ohvriks (Monks, Smith, & Swettenham, 2003). Ajalooliselt on kiusamise uuringute fookus olnud füüsilisel agressioonil nagu löömine, tõukamine ja tagumine (Monks & Coyne, 2011). Juba enam kui kakskümmend aastat tagasi tõid Rivers ja Smith (1994) välja selle, et populaarne käsitus, mille järgi kiusamiskäitumine piirdub ainult füüsilise agressiooniga, tuleks siiski jätta kõrvale. Esmalt hakati lisaks füüsilisele kiusamisele uurima verbaalset kiusamist nagu näiteks ähvardamine, inetud hüüdnimed ja mõnitamine. Kaudse kiusamise uuringutega alustasid 1990ndate alguses Kaj Björkqvist Soomes ning Nicki Crick Ühendriikides (Smith, 2014). Kaudset agressiooni on defineeritud kui agressiooni, mis ei ole otseselt suunatud kellelegi, kuid on vahendatud – näiteks inetud kuulujutud kellegi kohta (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992).

Nüüdisaegses kirjanduses on esitatud mitmeid võimalikke kiusamise liigitusi. Smith (2014) kajastab oma raamatus viit kiusamise liiki: füüsiline ja verbaalne kiusamine, sotsiaalne tõrjumine, kuulujuttude rääkimine ning küberkiusamine. Vastukaaluks võib siinkohal tuua

käsitluse ka kolmest kiusamise liigist, jagades kiusamise füüsiliseks (kätkeb endas kahju teisele isikule või tema varale), emotsionaalseks (kahju isiku enesehinnangule) ja suhetega seotuks (sõprussuhete kahjustamine, grupist välja tõrjumine või isolatsioon) (McGrath, 2007). Kirjanduses on esitatud veel kolmaski käsitlus kiusamise liikide kohta. Selle kohaselt võib kiusamine olla füüsiline (näiteks hammustamine, löömine, juustest kiskumine ja palju muud) või mittefüüsiline, mis jaguneb omakorda verbaalseks ja mitteverbaalseks. Kolmas kiusamise liik selle käsitluse järgi on vara kahjustamine, mis kätkeb endas riiete katkirebimist, raamatute või isiklike asjade lõhkumist ja vargust (Sullivan et al., 2004). Seega sõltumata kontekstist, kus kiusamist esineb, on selles nii füüsilist, verbaalset kui ka kaudset agressiooni (Coyne & Monks, 2011).

Tagasivaatavalt on varemgi uuritud kiusamiskäitumise liike ja mujal maailmas tehtud uurimused on näidanud, et täiskasvanute tagasivaatavate hinnangute järgi on verbaalset liiki kiusamine koolikiusamise kogemisel suhteliselt sage (Chambless, 2010; Chapell et al., 2006; Cooper & Nickerson, 2012). Lisaks verbaalset liiki kiusamisele on täiskasvanutel endi tagasivaatavate hinnangute järgi kooliajast ka kokkupuuteid kaudset liiki kiusamisega. Seda liiki meenutusi kiusamise kogemisest on aga vähematel kui verbaalsest kiusamisest (Chapell et al., 2006; Cooper & Nickerson, 2012). Vaadates koolikiusamise liike üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi eri kooliastmetes, on varasemad uuringud näidanud, et kaudse kiusamise kogemine vanemas kooliastmes on üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi aktuaalsem kui nooremas kooliastmes (Chambless, 2010). Lisaks sellele on uuringuid, millest ilmneb, et üliõpilased ei ole nooremas kooliastmes kaudset kiusamist endi hinnangul üldse kogenud (Thürciak-Deliowska, 2015). Füüsilist liiki koolikiusamine on olnud aga täiskasvanute tagasivaatavate hinnangute järgi suhteliselt vähem kogetud kiusamiskäitumise liik sõltumata kooliastmest (Chambless, 2010; Chapell et al., 2006; Cooper & Nickerson, 2012).

Lisaks kooliajal kogetud kiusamise liikidele on varasemad uuringud käsitlenud ka kiusamiskäitumise esinemissagedust. Kiusamiskäitumise sagedust on esitatud kui olulist teemavaldkonda, mida on kasutatud kiusamiskäitumisalase sekkumis- ning ennetustöö prioriteetide määramises (Chen, 2013). Varasemad uurimused on käsitlenud täiskasvanute tagasivaatavaid hinnanguid kooliaegse kiusamise esinemissagedusele nii üldisemalt (kiusamise liikidega seoses) kui ka kooliastmeti. Seni uuritust on ühelt poolt ilmnenu, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi on suhteliselt vähe üliõpilasi, kes oleksid kogenud väga sagedast koolikiusamist (Staubli & Killias, 2011), ning rohkem on täiskasvanutel endi hinnangul meenutusi vähem sagedase koolikiusamise kogemisest (Chapell et al., 2006).

Teisalt on mujal maailmas uuritust ilmnenu ka sagedasemat koolikiusamist, kus ligi pooled uuritavad on endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenu koolikiusamist, mida esines mõnikord (Sesar et al., 2012; Twemlow, Fonagy, Sacco, & Brethour JR, 2006). Seega ei anna varasemalt uuritu kiusamiskäitumise antud küljest päris ühest pilti.

Käsitledes kiusamiskäitumise esinemissagedust eri kooliastmetes, on tagasivaatavatest uurimustest ilmnenu, et üliõpilastel on vanema kooliastmega võrreldes nooremast kooliastmest rohkem meenutusi nii aeg-ajalt kui ka sageli esinenud kiusamisest (Newman et al., 2005). Samuti on ilmnenu, et nooremas kooliastmes kogetud verbaalset liiki kiusamist hindavad üliõpilased sagedasemaks kui vanemas kooliastmes sama liiki kogetud kiusamist. Kaudse kiusamise puhul on täheldatud aga hoopiski vastupidist tendentsi. Üliõpilased hindavad tagasivaatavalt kaudset liiki kiusamiskäitumist vanemas kooliastmes sagedasemaks kui nooremas kooliastmes (Sesar et al., 2012).

Koolikiusamise tõsidus ja kestus

Lapsepõlve kogemused kiusamise ja ahistamisega on traumaatilised sündmused, mis võivad inimese heaolu ja käitumist elu jooksul mitmeti mõjutada (Bogolyubova & Skochilov, 2014). Uuringutest on selgunud, et mida tõsisemaks peetakse kiusamist, seda suurema tõenäosusega räägitakse olukorrast vanemale või õpetajale ning väheneb võimalus, et probleemi ignoreeritakse (Crozier & Skliopidou, 2002). Õpilaste hinnangul kogetud kiusamise esinemissagedus ei pruugi aga olla vastavuses nende tajutava koolikiusamise tõsidusega (Chen, 2013). Seega võiks pidada oluliseks, et õpilased mõistaksid kiusamiskäitumise tõsidust. Uurides hinnanguid kogetud kiusamise tõsidusele, pakub see ka informatsiooni nende hinnangute võimalikest seostest kiusamise pikaajaliste negatiivsete mõjude kohta (Chambless, 2010). Kiusamiskäitumise esinemissageduse kõrval on rohkem tähelepanu vajavaks küljeks loetud just kiusamise tõsidust (Chen, 2013), viidates selle külje edasise käsitlemise vajadusele.

Hinnanguid kiusamiskäitumise tõsidusele ei ole aga enamikus varasemates töödes käsitletud (Chambless, 2010). Vähesed uuringud mujalt maailmast on ühelt poolt näidanud, et enamik üliõpilasi ei pea endi tagasivaatavate hinnangute järgi kooliaegset kiusamiskäitumist tõsiseks ning seda sõltumata kogetud kiusamise liigist või kooliastmest (Chamblessi, 2010). Teisalt on leitud, et üle 90% õpetajakoolituse tudengitest nõustus väitega, et koolikiusamise näol on tegemist tõsise probleemiga ning 96,2% uuritavatest nõustusid, et koolikiusamist tuleb vähendada (Tłuściak-Deliowska, 2015). Seega on varasemad tulemused vastuolulised.

Koolikiusamise valdkonna käsitlemise juures ei saa kõrvale jätta ka kiusamise

oluliseks komponendiks loetud tegevuse mitmekordset iseloomu (Kõiv, 2006). Sealjuures võib agressioon kesta vaid mõned päevad või jätkuda aastaid (Smith, 2014). Kiusamise määratlemisel on kiusamise kestus kui võtmetegur (Olweus, 1993), mis eristab seda ka teistest agressiivse käitumise vormidest (Sharp, Thompson & Arora, 2000). Lisaks olulisele kohale kiusamiskäitumise valdkonnas mängib kiusamise kestus rolli ka selle fenomeni negatiivsete tagajärgede võtmes, olles üks olulistest faktoritest, mida seostatakse kiusamise järgse psühholoogilise kahjuga ohvrile (Chambless, 2010; Newman et al., 2005; Schäfer et al., 2004). Pikemaajalisem kiusamine on seotud suurema arvu uuritavatega, kes endi tagasivaatavatel hinnangutel on kogenud depressiooni, ärevust ja üksildustunnet (Chambless, 2010). Leitud on ka viiteid, et mida pikemaajalisem on kogetud kiusamine, seda kahjustavam on see emotsionaalselt. Vastanud, kes olid endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud pikemaajaliselt kutsumist negatiivsete hüüdnimedega, pidasid minevikus kogetut ka rohkem haiget tegevaks (Crozier & Skliopidou, 2002).

Seni tehtud tagasivaatavad uurimused koolikiusamise kestuse kohta on näidanud vastakaid tulemusi. Ühelt poolt on leitud, et enamik ohvreid on endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud pikaajalist kiusamist, mis kestis nädalaid, kuid või isegi kauem. Nooremast kooliastmest on üliõpilased selliseid meenutusi vähem nimetanud kui vanemast kooliastmest (Schäfer et al., 2004). Teisalt on ilmnenu, et pikaajaline aastaid kestnud kiusamine on küll üliõpilaste vastustes sage, kuid veel rohkem on uuritavaid, kes olid oma kooliajal endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud lühiajalist kiusamist, mis kestis vaid mõned päevad (Chambless, 2010). Vaadates konkreetsemalt uuringut, mis käsitles inetute hüüdnimedega kutsumist, ilmnes, et uuritavate tagasivaatavatel hinnangutel kestis negatiivsete hüüdnimedega kutsumine 71% juhtudest 2 kuni 6 aastat, viidates jällegi pigem pikaajalise kiusamiskäitumisele (Crozier & Skliopidou, 2002). Koolikiusamise kestuse olulisuse ja seniste vastakate tulemuste valguses on käesolevas töös uuritud ka üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid kogetud kiusamise kestusele.

Koolikiusamise grupiviisiline või individuaalne olemus ja kiusajate sugu

Kiusaja näol võib olla tegemist nii üksikindiviidi kui ka grupiga (Kõiv, 2006; Olweus, 1993). Olweus (1993) peab nii üksikindiviidi poolset kui ka grupiviisilist kiusamist omavahel lähedalt seotuteks, lisades, et grupiviisiline kiusamiskäitumine on ebameeldivam ja kahjustavam. Käsitledes koolikiusamise grupiviisilist või individuaalset olemust tagasivaatavalt, on varasemad uuringud näidanud, et kooliajal on rohkem kogetud grupiviisilist kiusamist. Vaid 8% uuritud täiskasvanutest tõid endi tagasivaatavatele

hinnangutele põhinevalt välja, et kooliajal oli kiusajaks üks inimene (Crozier & Skliopidou, 2002). Kiusamise grupiviisilise või individuaalse olemuse juures on oluline arvestada ka soolisi erinevusi (Kõiv, 2006). Üldiselt on koolikiusamise uuringud viidanud, et poisid on rohkem kiusamiskäitumisega seotud kui tüdrukud (HBSC, 2013- 2014; Olweus, 1993). Tagasivaatavad uuringud on seda koolikiusamise külge silmas pidades näidanud hoopiski, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi on tüdrukutepoolset kiusamist ligi pooled üliõpilased kogenud nooremas kooliastmes ja üle 60% vanemas kooliastmes. Poistepoolset kiusamist on üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute põhjal mõlemas kooliastmes kogetud suhteliselt vähem (Schäfer et al., 2004).

Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele

Koolikiusamisele osutatud suur tähelepanu on tõstatanud probleemi erinevaid ebameeldivaid tagajärgi (Hutzell & Payne, 2012). Üheks koolikiusamise negatiivseks tagajärjeks saab pidada kiusamisest tingitud koolivältimist. Koolikiusamise all kannatavad õpilased puuduvad ka suurema tõenäosusega koolist. Kiusamine võib olla seotud hirmuga, mis viib õpilased vältiva käitumiseni. Hirmust lähtuvalt hakkavad õpilased hoiduma teatud kohtadest koolis, tundidest poppi tegema ja vältima ka õppetööväliseid tegevusi (Devoe, Kaffenberger, & Chandler, 2005). Koolivältimise potentsiaalne negatiivne tagajärg on kahju õppeedukusele ja kaasneda võib ka koolist väljalangemine (Grewé, 2005). Koolivältimise negatiivsete tagajärgede valguses on soovitud vajalikuna probleemi olemust seoses kiusamiskäitumisega edasi uurida (Hutzell & Payne, 2012). Varasem tagasivaatav uuring, mis käsitles üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel koolikiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise, tõi positiivsena välja, et koolivältimist ja konkreetsete kiusamise intsidentide vältimist hinnati kõige ebaefektiivsemateks. Koolivältimist kiusamise tõttu toodi tagasivaatavalt kooliajast ka kõige harvemini välja (Hunter, Mora-Merchan, & Orterga, 2004).

Lisaks koolivältimisele võib kiusamise äärmuslik tagajärg olla suitsiid, mis oma traagilisuses on mõningatel juhtudel ajendanud rakendama tõhusamat ennetus- ja sekkumistööd, vähendamaks kiusamiskäitumist (Smith, 2014). Suitsidaalne käitumine on noorukite üks tõsisemaid terviseprobleeme. Enesetappude ja kiusamiskäitumise põhjus-tagajärg seosed ei ole aga lihtsad. Oluline on mõista, et kiusamine on vaid üks potentsiaalne riskitegur, mis mõjutab suitsidaalset käitumist (Kim, Leventhal, Koh, & Boyce, 2009), ning enesetappuni viivad enamasti paljud tegurid üheskoos (Karch, Logan, McDaniel, Floyd, &

Vagi, 2012). On leitud, et probleemid koolis mängivad küll olulist rolli noorte suitsidaalses käitumises, kuid ei ole mõjuandvatest põhjustest esikohal. Kooliprobleemide tõttu enesetapu sooritanud noortest on vaid üks kaheksa seast kogenud hiljuti kiusamist (Karch et al., 2012).

Sooritatud enesetappude arvud ei ole küll seni uuritu põhjal ekstreemselt kõrged, kuid märgatavalt rohkem on noorukeid, kes mõnikord mõtleavad suitsiidist või enesevigastamisest mingil viisil (Smith, 2014). Mujal maailmas on leitud, et koolikiusamise tõttu on täiskasvanutest endi tagasisivaatavate hinnangute järgi teinud 2,5% enesetapukatseid (Staubli & Killias, 2011), kuid vastavaid mõtteid on esinenud rohkematel: üliõpilaste tagasisivaatavatele hinnangutele toetuvalt on 9% uuritud üliõpilastest oma kooliajal kogenud suitsidaalseid mõtteid korra ning 13% rohkem kui korra (Schäfer et al., 2004).

Seega võib eakaaslaste poolse kiusamise kogemist koolieas lugeda stressirohkeks kogemuseks, mille nähtavad negatiivsed mõjud võivad olla olemas ka aastaid hiljem. Mujal maailmas uuritust on ilmnenu, et kooliajal kogetud kiusamisel on negatiivsed mõjud indiviidi vaimsele tervisele, kätkeades endas nii suurenenud riski depressiooni väljakujunemisele, ärevusele, posttraumaatilisele stressile kui ka raskustele paarisuhetes (Sesar et al., 2012). Täiskasvanutel võib esineda eredaid mälestusi kiusamise kogemisest, mis uuesti esiletulevana võivad põhjustada psüühilisi häireid (House of Commons..., 2007). Mujal maailmas uuritust on ilmnenu, et positiivsena on üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute järgi traumaatiliste meenutuste keskmine esinemissagedus kiusamisega seoses madal, kuid siiski on selliseid meenutusi esinenud enamikel (Schäfer et al., 2004).

Teisalt on leitud sotsiaalse isolatsiooni ja stressiga seoses, et tagajärgede negatiivne ulatus sõltub kogetud isolatsiooni tugevusest. Täiskasvanud, kes endi hinnangul olid kogenud kooliajal kiusamist, kuid ei tajunud sotsiaalse toe puudumist, nimetasid vähem stressisümptomite esinemist (Newman et al., 2005), viidates veelgi vajadusele kiusamise valdkonda uurida, et pakkuda kiusamist kogenutele paremat tuge ja abi eesmärgiga vähendada kogetu negatiivseid mõjusid. Siinkohal kerkib üles vajadus käsitleda veel ühte kiusamiskäitumise külge – kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise.

Kõik lapsed puutuvad mingil ajahetkel kokku mõningase provokatsiooni või katsetega neid ära kasutada. Sellistes olukordades reageerimine on üks võtmetegur, mis ennustab kas käitumine jätkub või mitte (Smith, 2014). Samuti mõjutavad läbielatu tagajärgede pikaajalisust toimetulekuviisid, mida kiusatud kasutavad negatiivse olukorraga toimetulemiseks (Hunter et al., 2004). Õpilaste poolt rakendatud toimetulekuviise on erinevaid, varieerudes nii vanuse, soo, kiusaja ja ohvri staatuse kui ka kultuuride lõikes. Üks kasutatud võimalustest on olukorraga ise toime tulla, rakendades nii sisemisi (nutmine, endast

väljas olemine) kui ka välimisi (võitlemine) toimetulekuviise. Samuti võidakse kasutada olukorrast kaugenemist (ignoreerides olukorda või teeseldes, et midagi ei ole juhtunud). Osa kiusatuid üritavad ka probleemi lahendada (muutes käitumist, hoides kiusajast eemale) või otsida abi ja tuge. Viimane variant on üldjuhul täiskasvanute poolt enim soovitatud (Smith, 2014).

Kirjandusele toetuvalt on õpilaste kasutatud toimetulekuviise nii efektiivseid kui ka vähem efektiivseid. Paljude kiusamiskäitumise vastu võitlemise programmide oluline element on julgustada ohvrid juhtunust kellelegi rääkima (Glover, Gough, Johnson, & Cartwright, 2000). Nii abi otsimist kui ka juhtunust kellelegi rääkimist peetakse efektiivseteks toimetulekuviisideks, tõstes õpilaste staatust grupis ja aidates vähendada negatiivseid emotsioone (Hunter, Boyle, & Warden, 2004). Üheks potentsiaalseks abiotsimise ning juhtunust rääkimise võimaluseks on pöörduda õpetajate poole. Küll aga sõltub õpetajale rääkimise tõenäosus koolikontekstist ja pedagoogilise personali suhtumisest kiusamiskäitumise probleemidesse (Smith, 2014).

Õpetajate kõrval on oluline koht ka eakaaslastel. Tänapäeva koolides üle maailma on kogumas populaarsust programmid, milles rakendatakse õpilasi kiusatud eakaaslaste toetamiseks ja kiusamiskäitumisse sekkumiseks (Cowie & Wallace, 2000). Sellistes programmides õpetatakse õpilasi pakkuma kiusamist kogenud õpilastele nii emotsionaalset kui ka sotsiaalset tuge. Lisaks õpetatakse, kuidas lahendada konkreetseid konflikte ja tegeleda koolis kiusamiskäitumise vastase tööga (Cowie & Jennifer, 2008). On leitud, et sellised programmid ei pruugi küll alati vähendada kiusamist, kuid pakuvad efektiivset ennetavat mõju ja muudavad kiusamisest rääkimise ohvrile vastuvõetavamaks, vähendades kogetu negatiivseid tagajärgi (Cowie, Boardman, Dawkins, & Jennifer, 2004).

Positiivsete toimetulekuviiside kõrval kasutatakse ka viise, mis ei ole nii tõhusad. Üheks selliseks on vastuagressioon, mis üksikutel juhtudel võib edu tuua, kuid reeglina on ohver madalamal positsioonil ja vastuagressioon on riskantne (Smith, 2014).

Kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise täiskasvanute tagasivaatavatel hinnangutel on mõningasel määral varem uuritud ka mujal maailmas. Frisen, Hasselblad ja Holmqvist (2012) uurisid noorte täiskasvanute tagasivaatavaid hinnanguid ajenditele, mis lõpetasid kogetud koolikiusamise. Enim nimetasid uuritavad, et tuge saadi koolipersonalilt (25%), et liiguti edasi järgmisele kooliastmele ja et kiusatud õpilased muutsid kasutatud toimetulekuviise (20%). Arvestav hulk vastanutest oli saanud tuge ka lapsevanematelt (12%). Varasem uuring inetute hüüdnimede kasutamise kohta täiskasvanute endi tagasivaatavate hinnangute järgi uuris ka konkreetsemalt kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise.

Uuritavate poolt sai enim toetust verbaalselt samaga vastamine (62%), hüüdnimede ignoreerimine (46%) ja lapsevanematele rääkimine (39%). Vähem kasutati aga õpetajatele rääkimist. Lisaks uskus 64% uuritustest, et koolist ei olnud probleemi lahendamises abi (Crozier & Skliopidou, 2002). Vaadates siinkohal varasemalt „Retrospektiivse kiusamise küsimustikuga“ uuritut, on ilmnenu, et kiusamise ignoreerimine, olukorra vältimine ja sõpradelt abi saamine olid kasutatud toimetulekuviisidest kolm rohkem nimetatut ja seda sõltumata kooliastmest (Hunter et al., 2004).

Täiskasvanutega seotud kiusamine

Enamik kiusamise uuringutest on fookustatud probleemile õpilaste perspektiivis ja vähem on käsitletud täiskasvanutega seonduvat kiusamist (Kõiv, 2006). Kiusamist võib aga esineda kõigis sotsiaalsetes gruppides (Smith, 2014). Enamasti kasutatakse täiskasvanutega seotud kiusamise puhul terminit *kiusamine töökohal* (Kõiv, 2006) või *töökiusamine* (Tambur, 2015). Kiusamine töökohal viitab olukordadele, kus juhid või kaastöötajad töötajat pidevalt narrivad või alandavad (Einarsen, Raknes, & Matthiesen, 1994). Töökohal toimuvat kiusamist võib defineerida ka kui indiviidide püüdu kahjustada teisi, kellega nad koos töötavad või on töötanud (Neuman & Baron, 1998). Samuti kätkeb kiusamine töökohal endas ka hariduslikku konteksti, kus kiusamisega seotud olevad isikud võivad olla nii üliõpilased kui ka ülikooli akadeemiline personal (Randall, 2001). Antud magistritöö puudutab töökohal toimuva kiusamise akadeemilist konteksti, uurides üliõpilaste ohvrikogemusi seoses kiusamisega ülikoolis ja koolikiusamist tagasivaatavalt.

Enne hiliseid 1980ndaid oli töökohal toimuvale kiusamisele pööratav tähelepanu minimaalne (Coyne, 2011). Probleemi hakati põhjalikumalt uurima 1990. aastate alguses (Liefoghe, 2004). Kiusamine töökohal esindas sellel ajal üsna sagedast kuid lähemalt uurimata fenomeni, millel olid tõsised tagajärjed nii töötajatele endile kui ka organisatsioonile (Galanaki & Papalexandris, 2013). Andrea Adamsit peetakse töökohal toimuva kiusamise valdkonnas teed rajanud autoriks. Skandinaavias käsitlesid töökohal toimuvat kiusamist esimestena Heinz Leymann ja Ståle Einarsen (Randall, 2001). Viimastel aastatel on aga töökohal toimuva kiusamise uuringud muutunud oluliseks ja populaarseks valdkonnaks paljudele organisatsioonikäitumise uurijatele. Samuti on sellel teemal kirjutatud hulk monograafiaid ja artikleid üle maailma (NasrEsfahani & Shahbazi, 2014). Kiusamine töökohal kätkeb eneses elemente nii personaalsest (rännates isikut otseselt või kaudselt) kui ka tööga seotud (ületöötamine ja tööpinged) kiusamise liikidest. Samuti võib töökohal toimuv

kiusamine olla sotsiaalne isolatsioon (tõrjumine) või füüsiline kiusamine. Viimast esineb aga enamasti teistest kiusamise liikidest vähem (Monks & Coyne, 2011).

Täiskasvanud kiusajad teavad mitmeid võimalusi, kuidas oma ohvritele kahju tekitada, ning põhjuseidki, miks ohvreid kiusatakse, on palju. Kiusaja ei pruugi olla tüüpiline jõhker ning ignorantne isiksus. Agressoriks on ka intelligentsed ja tundlikud inimesed, kes mõistavad teistele põhjustatud kahju (Randal, 2001). Leitud on, et enamik koolikiusajaid jätkavad probleemse käitumisega ka täiskasvanueas (Randall, 2003). Täiskasvanutega seotud kiusamise juured võivad seega olla lapsepõlves ja ilmneb vajadus selgitada välja probleemis osalejate kiusamiskogemus koolieast. Eelpool esitatust lähtuvalt on suur osa käesolevast magistritööst keskendunud üliõpilaste meenutustele kogu kooliajast.

Täiskasvanutel on enamasti mälestusi koolieast või kogemusi kiusamisega. Neil on kogemusi seoses nii teiste laste kiusamisega kui ka ohvri või pealtnägija rolliga. Paljud täiskasvanud on võimelised meenutama detaile kiusamise juhtumitest, näiteks kiusaja nime, mis klassis oldi kiusamise ajahetkel ja ka kiusamisjuhtude kestust (Sesar, et al., 2012). Täiskasvanute tagasivaateid oma kooliajale on uuritud ka varem ja on leitud, et ligi pooled üliõpilased, kes meenutasid koolikiusamise kogemusi, tõid mõnest ajahetkest oma kooliajal välja kokkupuuteid kiusamiskäitumisega (Cooper & Nickerson, 2012).

Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis

Ülikooliga seonduv kiusamine on koolikiusamisega võrreldes seni vähem käsitletud valdkond. Mitmed autorid on viidanud vajadusele uurida seda kiusamise külge põhjalikumalt (Colesyshaw, 2010; Sinkkonen et al., 2012). Seni on küll mõningasel määral uuritud kiusamist ülikoolis akadeemiliste töötajate vahel, kuid üliõpilaste omavahelist kiusamist ja selle mõjusid on käsitletud minimaalselt (Cowie & Myers, 2016). Samuti nähakse ka vajadust seletada täiendavalt kiusamist ülikoolis teoreetiliselt (Coleyshaw, 2010). Selle külje uurimine kiusamise valdkonnas on oluline, sest ühelt poolt on kahtlemata kiusamise kogemine lühiajalises perspektiivis tudengi jaoks ebameeldiv ja stressi tekitav olukord (Myers & Cowie, 2014). Veelgi enam on teisalt aga ilmnunud, et kiusamisel võivad olla seda kogenud üliõpilaste jaoks pikaajalised negatiivsed tagajärjed, tuues enesega kaasa kahju akadeemilistele saavutustele (Cooper, Walker, Askew, Robinson, & McNair, 2011) ning kannatada võivad ka enesehinnang ja emotsionaalne heaolu (Cowie & Myers, 2016). Lisaks on leitud seoseid ülikoolis kiusamist kogenud üliõpilaste ja nende suurenenud alkoholitarbimise vahel võrreldes kiusamisega mitte kokkupuutunud üliõpilastega (Rospenda, Richman, Wolff, & Burke, 2013).

Sarnaselt koolikiusamisele võib ülikoolis kiusamist esineda mitut liiki (Cowie & Myers, 2016) ja ülikoolis defineeritakse kiusamist samuti enamasti Olweuse (1993) tuntud definitsiooni järgi, tuues kiusamist välja kui agressiivset käitumist, mis võib olla füüsiline või psühholoogiline ning on tavaliselt korduva olemusega. Iseloomulik on ka ebavõrdsus jõusuhetes (Olweus, 1993). Muijal maailmas uuritust ilmneb, et ülikoolis esineb kiusamist, kuid selle ulatus varieerub riikide lõikes lähtuvalt kasutatud mõõtevahenditest. Suurte erisuste tõttu on vajaka töödest, mis võimaldaksid teha järeldusi kiusamise kohta ülikoolis ja seda ka erinevates kultuurides (Pörhölä, Cvancara, Kaal, Tampere, & Torres, 2016).

Suurbritannia tudengiliit (NUS) on aastate jooksul üliõpilastega teinud mitmeid uurimusi, käsitledes teiste valdkondade kõrval ka üliõpilaste kogemusi kiusamisega. Esimene 2008. aastal tehtud uurimus näitas, et 7% üliõpilasi on oma õpingute jooksul kogenud kiusamist (NUS, 2008). Sarnaseid tulemusi on näidanud veel teinegi uurimus, mille kohaselt on ülikoolis üliõpilaste endi hinnangul õpingute jooksul kiusamist kogenud 5% tudengeid (Sinkkonen et al., 2012). Samas on mujal maailmas uuritu näidanud ka suuremat seotust kiusamise kogemisega ülikoolis, kui ülal esitatu esmalt viitas. „Retrospektiivse kiusamise küsimustikuga“ on varasemalt uuritust ilmnenu, et tudengite endi hinnangute järgi on üle 15% üliõpilastel kokkupuuteid ülikoolis kiusamisega (Hughes & Schlösser, 2013). Probleemi potentsiaalselt veelgi teravam olemust näitas Chapell et al. (2004) uurimus, mille järgi on õpingute jooksul kiusamist kogenud üle 24% üliõpilastest.

Tuginedes mujalt maailmast pärit kirjandusele, mis on käsitlenud kogetud kiusamist ülikoolis ka viimase akadeemilise aasta või poolaasta jooksul, on leitud, et viimase õppeaasta jooksul on kiusamist kogenud üle 20% üliõpilastest (Wensley & Campell, 2012). Küll aga selgus uuringust, mis käsitles üliõpilaste kiusamiskogemusi viimasest poolest aastast, et enamikul üliõpilastel ei ole viimase kuue kuu jooksul kiusamisega kokkupuuteid (Schäfer et al., 2004). Samuti on leitud, et kiusamine ülikoolis ei ole esinemissageduselt väga sage probleem, enim on hinnatud, et kiusamine toimus korra või paar akadeemilise semestri jooksul (Sinkkonen et al., 2012). Leidub ka uuringuid, mis on näidanud, et kiusamine ülikoolis on toimunud vaid mõned korrad õpingute jooksul (Chapell et al., 2004). Hoolimata protsentide kõikumisest kiusamise ulatuse osas ja pigem madalast esinemissagedusest, tõstavad seni tehtud uurimused ühtselt esile, et kiusamise näol on ülikoolides tegemist reaalse probleemiga, mida tuleb edasi uurida (Myers & Cowie, 2014).

Rahvusvaheliselt sarnaseid mõõteinstrumente kasutades on kiusamist ülikoolis käsitlenud Argentiina, Eesti, Soome ja Ameerika Ühendriikide üliõpilaste seas. Tulemustest selgus märgatavaid erinevusi üliõpilaste kokkupuudetes kiusamisega eri riikides. Kõige

ulatuslikumalt puutusid üliõpilased kiusamisega kokku Argentiinas. Eesti tulemused olid pigem positiivsed, sest tudengite seotus kiusamisega oli teiste riikidega võrreldes kõige madalam (Pörhölä et al., 2016). Schäfer et al. (2004) uurisid üliõpilasi kolmest riigist, kasutades „Retrospektiivset kiusamise küsimustikku“. Uurides üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi kiusamiskäitumist kooliajast, ilmnes riikide vahel samuti märgatavaid erinevusi üliõpilaste seotuse osas kiusamisega. Suurbritannias uuritutele oli kõige vähem neid üliõpilasi, keda klassifitseeriti kiusamisega mitteseotuteks, ning Saksamaal uuritutele kõige enam. Samuti ilmnes Suurbritanniast pärit valimi hulgast enim stabiilseid ohvreid, kes olid endi tagasivaatavate hinnangute kohaselt kogenud kiusamist kõigis kooliastmetes.

Kiusamise ulatuse ja esinemissageduse kõrval ülikoolides on tõhusama sekkumis- ja ennetustöö eesmärgil oluline uurida probleemi kogemise korral kasutatud toimetulekuviise (Myers & Cowie, 2014). Paljudel kiusamist kogenud üliõpilastel on aga kiusamisega seoses puudulikud teadmised abisaamise võimalustest ja programmidest (Cowie & Myers, 2016). Lisaks ei otsi enamik üliõpilasi kiusamise kogemisel abi ega teavita juhtunust ülikooli (NUS, 2008). Suurbritannia tudengiliidu (2008) uurimisraporti järgi põhjendati abi mitteotsimist just peamiselt teadmatusega, kelle poole tuleks ülikoolis probleemiga pöörduda. Lisaks on leitud, et 88% üliõpilasi on veendumusel, et ülikoolis puudub kiusamise probleemile kindel sekkumis- ja ennetusstrateegia. Samuti leidsid 55% uuritavatest, et ülikoolil puudub kiusamist kogenud üliõpilastele asjakohane tugi (Ahmer et al., 2008). Käesolev magistr töö on ülal käsitletu valguses keskendunud osaliselt ülikoolis kiusamise kogemise korral üliõpilaste poolt kasutatud toimetulekuviiside uurimisele.

Oluliseks peetakse leida lahendusi, mis vähendaksid kiusamist ülikoolis ning pakuksid tõhusamat abi ja tuge kõigile, kes on probleemiga seotud (Coyne & Monks, 2011). Kiusamisega toimetulemiseks sobiva viisi valik sõltub aga nii agressorist kui ka kiusamist kogevast isikust (Newman, Holden, & Delville, 2011). Üheks efektiivseks strateegiaks, mis aitab kiusamisega toime tulla, on nõustamine ja personali koolitamine (Myers & Cowie, 2014). Kiusamise vastu võitlemisel on nähtud vajadust koolitada personali paremaks nõustamistööks (Luca, 2015). Personali koolitamine on oluline, et kuulata ja pakkuda sobivat abi kiusamist kogenud üliõpilastele. Nõustaja võib olla soe ja empaatiline, kuid ei pruugi ilma pädevuseta olla võimeline pakkuma efektiivset tuge (Reeves, 2013). Koolitamine on võtmeteguriks igasuguses kiusamisalases sekkumistöös, pakkudes paremat arusaama probleemi olemuse ja konkreetsetes institutsioonides kasutusel oleva kiusamise alase sekkumis- ja ennetusstrateegia kohta (Coyne & Monks, 2011).

Teine kiusamisega toimetulekuviis, mida loetakse efektiivseks võimaluseks ülikoolis kiusamist vähendada, on kaaslaste tugi (Myers & Cowie, 2014). Idee pärineb algselt Salmivallilt (2014), kes on käsitlenud kaaslaste mõju kiusamise vähendamisele koolides. Selle käsitluse järgi kasutatakse kiusamisega kõrvalseisjatena seotud eakaaslasi probleemi vähendamiseks koolis. Suurbritannia tudengiliidu uurimisraport (2008) on samuti näidanud, et kiusamisega tulevad paremini toime need üliõpilased, kes on sotsiaalselt aktiivsed ja omavad enda ümber suuremat sõprade võrgustikku. Lisaks on tulemustest ilmnenu, et kogetud kiusamise puhul eelistavad tudengid ülikooli teavitamise asemel pigem minna abi ja tuge otsima sõprade juurest. Sõbrad on tõhus abi kiusamise vastases võitluses.

Kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise ülikooli kontekstis on uuritud mujal maailmas ka varem. McDougall (1999) uuris kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise juba 17 aastat tagasi ja tulemustest ilmnis, et enim kasutati kiusamise ignoreerimist ja vähem sugulastele rääkimist või samaga vastutasumist. Teine varasem uuring, mis käsitles passiivseid ja aktiivseid toimetulekuviise seoses kogetud kiusamisega, näitas, et üliõpilased kasutavad rohkem passiivseid toimetulekuviise, lubades olukorral jätkuda ja iga neljas uuritav kannatab kiusamisest tulenevate negatiivsete tagajärgede käes. Aktiivsetest toimetulekuviisidest nimetati õpingute pikenemist, ülikooli vahetamist ja ülikoolist väljalangemist. Kolmandast uuringust mujalt maailmast ilmnis sarnaselt enim üliõpilaste vastuseid, et kiusamise korral ei tehtud midagi. Rohkem kasutatud toimetulekuviis oli veel enesekehtestamine ja kiusajaga rääkimine. Vähem kasutati arstile minemist või naljategemist (Cooper et al., 2011).

Õpetajakoolituse üliõpilaste endi kokkupuuteid koolikiusamisega on veel vähe käsitletud (Thüsciac-Deliowska, 2015). Seni tehtud vähesed uuringud on näidanud, et kooliajal kiusamist kogenud uuritavad tunnevad suuremat empaatiavõimet koolikiusamise ohvrite suhtes, omades endi hinnangul paremat ettekujutust, mida nende kiusatud õpilased tunnevad. Küll aga ei ole leitud õpetajaks õppivate üliõpilaste koolikiusamise kogemustest mõju püüdlustele lõpetada koolikiusamist täiskasvanuna või valmisolekut märgata probleemi koolis (Kokko & Pörhölä, 2009). Õpetajakoolituse üliõpilastel on endi tagasivaatavate hinnangute järgi olnud kiusamisega enim kokkupuuteid kõrvalseisjana, millest rohkem esines verbaalset ja füüsilist liiki kiusamise nägemist. Üliõpilaste meenutusi kaudset liiki kiusamise nägemise kohta kõrvalseisjana ilmnis rohkem hilisemast kooliastmest, kus nii verbaalne ja füüsiline kiusamine olid vähemsagedased. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi kogeti ise rohkem verbaalset ja kaudset kiusamist. Suurem osa vastanutes nõustus, et kiusamiskäitumine on tõsine probleem (90,6%) ja õpilased peaksid probleemi teavitama

õpetajat (92,8). Samuti ollakse veendumusel, et koolikiusamist tuleks vähendada (96,2%) ning õpetajad vajavad lisateadmisi koolikiusamisest ja selle liikidest (96,2%).

Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja ohvrikäitumisele ülikoolis. Tuginedes varasematele uurimustele mujalt maailmast, püstitati töös kolm uurimisküsimust.

Varasemad uuringud mujalt maailmast on näidanud ühelt poolt, et koolikiusamises võib täiskasvanute tagasivaatavate hinnangute põhjal esineda olulisi erinevusi sõltuvalt kooliastmest (Newman et al., 2005; Sesar et al., 2012), kuid teisalt on mitme kiusamise aspekti puhul olnud senised tulemused vastakad – näiteks hinnagud kiusamise tõsidusele või kiusamise kestus. Eelpool esitatust lähtuvalt on töös püstitatud esimene uurimisküsimus.

1. Millised on üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele (kiusamise tõsidus, sagedus, liigid, kestus, grupiviisiline või individuaalne olemus ja kiusaja/kiusajate sugu) algkooli ajast võrreldes põhikooli ja gümnaasiumi ajaga?

Koolikiusamisele osutatud suur tähelepanu on kergitanud üles ka probleemi negatiivseid tagajärgi (Hutzell & Payne, 2012). Mujal maailmas uuritust on ilmnenu, et nähtavad koolikiusamise kogemise mõjud võivad esineda ka aastaid hiljem, kuid lähtuvalt pakutavast toest probleemi kogemise ajal sõltub kiusamise negatiivsete tagajärgede tõsidus (Newman et al., 2011). Seega võib oluliseks pidada neid külgi koolikiusamisest uurida, et pakkuda efektiivsemat abi ning tuge.

2. Millised on üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele?

Tuginedes uuringutele mujalt maailmast, on välja toodud vajadust kiusamist täiendavalt uurida ülikooli kontekstis (Colesyshaw, 2010; Sinkkonen et al., 2012). Samuti ei ole töö autori andmetest lähtuvalt üliõpilaste ohvrikogemusi seoses kiusamisega Eestis seni veel kuigi palju käsitletud ning seetõttu on püstitatud antud töös kolmaski uurimisküsimus.

3. Millised on üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis?

Metoodika

Käesolev magistritöö põhines kvantitatiivsel uuringul. Uurimismeetod võimaldas uurida suuremat populatsiooni ja kasutada statistilist andmeanalüüsi (Seers & Critelton, 2001). Kvantitatiivselt on üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamise kohta ja ohvrikogemusi ülikoolis varemgi uuritud (Hughes & Schlösser, 2013). Uurimisstrateegiana

kasutati ülevaateuurimust, mille kohaselt kogutakse teatud rühmalt inimestelt andmeid, et nähtusi kirjeldada, võrrelda või seletada (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012).

Valim

Käesoleva uurimuse valimi moodustasid klassiõpetajaks ja koolieelse lasteasutuse õpetajaks õppivad tudengid magistri ja bakalaureuse astmest üle kõigi Eesti ülikoolide, kus esinevad vastavad õppekavad. Üliõpilased olid vanuses 18 kuni 58 eluaastat ($M = 28,37$; $SD = 8,93$). Uuringu valim oli 201 tudengit. Uuritavate hulgas oli 199 (99%) naist ja 2 (1%) meest. Enim vastajaid oli Tartu Ülikoolist (37,5%), millele järgnesid Tallinna Ülikooli Rakvere kolledž (31%) ja Tallinna Ülikool (23,5%). Vähem osales üliõpilasi Tartu Ülikooli Narva kolledžist (6%) ja Tallinna Ülikooli Haapsalu kolledžist (2%). Uuringus osalemine oli vabatahtlik ja anonüümne. Õppekavad, mille järgi käesoleva uuringu valim õppis, on esitatud tabelis 1. Vastanutest moodustati üks uuritavate grupp, keda on edaspidi nimetatud kui üliõpilased.

Tabel 1. Õppekavad, mille järgi uuringu valimi üliõpilased õppisid

Õppekava	n	%
Koolieelse lasteasutuse pedagoog	11	5,6
Koolieelse lasteasutuse õpetaja	42	21,4
Alushariduse pedagoog	91	46,4
Koolieelse lasteasutuse õpetaja mitmekeelses õpikeskkonnas	12	6,1
Klassiõpetaja	40	20,4

Mõõtevahend

Magistritöös kasutati ühte uurimisinstrumenti, milleks oli ankeet. Ankeet on üheks enam levinud andmekogumise meetodiks nii kvalitatiivses kui ka kvantitatiivses uurimistöös (Õunapuu, 2013). Lisaks oli ankeet antud töö valimit ja eesmärki arvestades sobilik mõõtevahend, lubades üliõpilastel täita küsimustikku endale sobilikul ajal ja kohas (Fraenkel et al., 2011). Üheks peamiseks ankeedi eeliseks on madalad materiaalsed ja ajalised kulud. Ankeedi abil saab kiiresti suurearvulise valimi käest märkimisväärses koguses informatsiooni. Samuti on eeliseks ka vastajate anonüümsus (Gillham, 2007). Käesolevas magistritöös kasutati elektroonilist ankeeti, mis laseb uurijal pääseda ligi valimile, keda on personaalselt või telefoni teel raske kätte saada (Fraenkel et al., 2011). Antud töö uuritavad olid seda tüüpi valim.

Uurimisinstrumentiks oli „Retrospektiivne kiusamise küsimustik“ – *Retrospective Bullying Questionnaire* (Schäfer et al., 2004). Algne versioon uurimisinstrumentist koosnes

44 küsimusest, peamiselt olid küsimused valikvastustega. Küsimustik on osaliselt esitatud lisa 1. „Retrospektiivne kiusamise küsimustik“ on kasutamiseks vanuses 18 kuni 40 eluaastat (Hamburger, Basile, & Vivolo, 2011). Mõõteinstrument sobis üliõpilaste uurimiseks, arvestades uuringu valimi keskmist vanust. „Retrospektiivne kiusamise küsimustik“ on näidanud head usaldusväärsust mujal maailmas läbi viidud uuringutes, viidates antud mõõteinstrumenti sobilikkusele (Schäfer et al., 2004; Sesar, et al., 2012).

Esmalt tõlkisid töö autor ja töö juhendaja küsimustiku eesti keelde. Kohandamiseks kasutati tõlke-tagasitõlke meetodit. Tõlke-tagasitõlke meetod on olemuselt protsess, mille käigus mõõteinstrument tõlgitakse originaalkeelest teise riigi keelde ning uuesti tagasi originaalkeelde, et tagada kontseptuaalne ekvivalentsus (Tran, 2009). Kasutades uurimisinstrumenti teises riigis ja keeles, on oluline küsimustiku kohandamine uue kontekstiga (Guillemin, Bombardier, & Beaton, 1993). Varem välja töötatud uurimisinstrumenti tõlkimine on sagedasti kasutatud valik, kui uuritakse valimit, kelle emakeeleks ei ole inglise keel (Chang, Chau, & Holroyd, 1999). Küsimustikku piloteeriti kahe üliõpilase peal, et hinnata uurimisinstrumenti valiidsust. Valiidsuse tagasitõlke-tagasitõlke meetodi kasutamine ja töö juhendaja eksperthinnang. Pärast pilootuuringu teostamist võrreldi küsimustiku originaali ja küsimustiku eestindatud versiooni.

„Retrospektiivse kiusamise küsimustiku“ päises toodi kiusamise definitsioon ja kõigi vastajate konfidentsiaalsuse tagamine. Seejärel olid küsimustikus küsimused uuritavate demograafiliste andmete kohta. Magistritöös kasutusel olevat küsimustikku täiendati kahe küsimuse võrra, küsides ülikoole, kus tudengid õpivad, ja ka õppekavu. Mõlemad küsimused lisati demograafiliste andmete juurde. Edasi küsiti küsimustikus tagasivaatavalt kokkupuudeid kiusamiskäitumisega kooliajal, millele järgnes avatud küsimus kiusamiskogemuse kirjeldamisest.

„Retrospektiivses kiusamise küsimustikus“ olid küsimused, mis käsitlesid uuritavate ohvrikogemusi kooliajal: algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis. Käsitleti kuut liiki kiusamist, millest kaks olid füüsilised, kaks verbaalsed ja kaks kaudsed (lisa 1, küsimused 3, 6, 9, 17, 20 ja 23). Lisaks küsiti kogetud kiusamisliikide sagedust, tõsidust ja kestust (lisa 1, küsimused 4–5, 7–8, 10–12, 18–19, 21–22 ja 24–26) ning kiusajate sugu ja kiusamise grupiviisilist või individuaalset olemust (lisa 1, küsimused 13 ja 27). Käsitleti hinnanguid õnnelikule ajale koolis ja kodus koos perekonnaga ning arvamusi kiusamise esinemise põhjuste kohta. Need küsimused esitati küsimustikus esmalt algkooli ning seejärel põhikooli ja gümnaasiumi aja kohta, moodustades kaks esimest osa küsimustikust. Põhikooli ja gümnaasiumi osa lõpetasid kogu kooliaja vältel kogetud kiusamisega toimetulekuviisid

tagasivaatavalt (lisa 1, küsimus 29).

Kolmandas küsimustiku osas käsitleti tagasivaatavalt üliõpilaste kiusamiskäitumist kooliajal. Esmalt küsiti tagasivaatavalt teiste õpilaste kiusamises osalemist (lisa 1, küsimus 30) ja esinenud juhtude sagedust (lisa 1, küsimus 31). Edasi järgnesid küsimused nii koolivältimise kui ka suitsiidsete ja enesevigastamise mõtete esinemissageduse kohta (lisa 1, küsimus 32-33) ning kiusamiskogemuste esinemise kohta peale keskkooli lõpetamist (lisa 1, küsimus 34). Sellele järgnes viieosaline küsimusteplokk traumaatiliste meenutuste esinemissageduste kohta koolikiusamise ohvriks olemise korral (lisa 1, küsimused 35–39). Kolmanda osa lõpetas võimaliku ohvrikogemuse pikaajalise mõju kirjeldus. „Retrospektiivse kiusamise küsimustiku“ viimases osas olid küsimused tudengite ohvrikogemuste kohta ülikoolis. Küsiti kaastudengite poolse kiusamiskogemuse esinemise kohta (lisa 1, küsimus 41) ja viimase kuue kuu jooksul esinenud kiusamise sageduse kohta (lisa 1, küsimus 42). Lisaks küsiti esinenud kiusamisjuhtude alguse (lisa 1, küsimus 43) ja kiusamiskäitumisega toimetulekuviiside kohta (lisa 1, küsimus 44).

Magistritöö raames analüüsiti ankeedi kõikide küsimuste vastuseid, mis olid kooskõlas töö eesmärgi ja uurimisprobleemiga. Välja jäeti küsimused, mis puudutasid hinnanguid õnnelikule ajale koolis ja kodus koos perekonnaga ning avatud küsimuste vastused, mis ei olnud otseselt seotud töö temaatikaga. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute saamiseks kogetud koolikiusamise erinevatest aspektide kohta kasutati 5– punktiseid järjestikaskaalasid. Üliõpilased andsid hinnanguid mõlemas kooliastmes kogetud kiusamise esinemissagedusele liikide lõikes ja teiste õpilaste kiusamises osalemise sagedusele kogu kooliaja vältel skaalal vahemikus: mitte kunagi – 1, harva – 2, mõnikord – 3, sageli – 4 ja pidevalt – 5. Hinnanguid algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis kogetud kiusamise tõsidusele liigiti anti skaalal vahemikus: mind ei kiusatud – 0, mitte üldse – 1, natukene – 2, üsna tõsiselt – 3, äärmiselt tõsiselt – 4 ning traumaatiliste ohvrikogemuste esinemissagedust kooliajast hinnati skaalal vahemikus: ei, mitte kunagi – 0, mitte sageli – 1, mõnikord – 2, tihti – 3 ja koguaeg – 4.

Protseduur

Küsitlus viidi interneti vahendusel läbi 2015. aasta jaanuarist kuni septembri keskpaigani. Uuringus kasutati veebipõhist keskkonda Google Drive. Esmalt vormistas töö autor kaks erinevat kaaskirja. Õppekorralduse spetsialistidele saadeti laiali e-kirjad sooviga edastada uuringus osalemise palve nii klassiõpetajaks kui ka koolieelse lasteasutuse õpetajaks õppivate üliõpilaste listidesse. Õppekorralduse spetsialistidele saadetud kaaskirjas selgitati uuringu eesmärgi ja paluti üliõpilastele mõeldud kaaskirja edastamist. Üliõpilastele saadetud

kaaskirjas selgitati uuringu eesmärgi ning küsimustiku täitmise juhiseid ja ajakulu.

Küsimustiku täitmine võttis aega umbes 20 minutit. Esitatud oli ka vastamise anonüümsus ja vabatahtlikkus. Kokku saadeti kolm meeldetuletuskirja. Esimese ja teise meeldetuletuskirja vahe oli üks kalendrikuu ning kolmas meeldetuletuskiri saadeti üliõpilastele ligi pool aastat hiljem – uue õppeaasta alguses.

Andmeanalüüs

Esimene etapp saadud andmetega oli andmete ülevaatamine, kontrollides võimalikke vigu ja puuduvaid andmeid. Käesolevast uurimusest ei eemaldatud ühtegi ankeeti ning valimi hulka arvati kõik üliõpilased, kes täitsid ära vähemalt ühe osa küsimustikust.

Uurimisinstrumendiga saadud andmed kujutasid endast toorandmeid, millest moodustati andmestik ehk anti neile kuju, mis võimaldab kasutada andmeanalüüsimeetodeid (Õunapuu, 2013). Saadud toorandmed sisestati Microsoft Excelisse ja kodeeriti numbrilisteks väärtusteks. Esmane andmeanalüüs tehti Microsoft Excelis ja teisaldati seejärel andmestikprogrammi IBM SPSS (protsentide ja keskmiste vaheliste erinevuste leidmiseks). See on kõige kättesaadavam statistikatarkvara kvantitatiivse andmestiku analüüsimiseks (Greasley, 2008).

Andmete analüüsimisel kasutati ühelt poolt kirjeldavat statistikat andmete paremaks tõlgendamiseks. Kirjeldava statistika põhiline eelis on uurija võimalus kirjeldada laialdast informatsiooni mõne üksiku näitaja järgi, näiteks keskmine või mediaan (Fraenkel et al., 2011). Kirjeldav statistika tagab kokkuvõtliku informatsiooni andmetest (Greasley, 2008). Käesolevas magistritöös kirjeldati tulemusi nii protsentide kui ka keskmiste kaudu. Üliõpilaste kokkupuuteid kiusamiskäitumisega kooliajal, nii algkoolis kui ka põhikoolis ja gümnaasiumis kogetud kiusamise liike, kiusamisjuhtude kestust, kiusajate sugu ning kiusamise grupiviisilist või individuaalset olemust kirjeldati protsentuaalselt. Lisaks sellele kirjeldati protsentides kogu kooliaja vältel kogetud toimetulekuviise kiusamisega, ohvrikäitumise tagajärgi, meenutusi teiste õpilaste kiusamisest kooliajal ning ohvrikogemuste esinemist peale üldhariduskooli lõppu. Viimase osana töös kirjeldati üliõpilaste ohvrikogemusi ülikoolis protsentuaalselt.

Üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid kiusamiskäitumisest kooliajal uuriti viiepunktilistel järjestikaskaaladel ja tudengite vastustest leiti keskmised. Uuringus leiti keskmised hinnangud mõlemas kooliastmes kogetud kiusamise esinemissagedusele ja tõsidusele kiusamise liikide lõikes, teiste õpilaste kiusamises osalemise sagedusele kogu kooliaja vältel ning traumaatiliste ohvrikogemuste esinemissagedusele kooliajal. Vastavad

aritmeetilised keskmised arvutati küsimuste kohta eraldi.

Teisalt kasutati kooliastmete vaheliste erinevuste leidmiseks kahte erinevat testi. Protsentide vaheliseks võrdlemiseks kasutati hii-ruut testi ja keskmiste vaheliseks võrdluseks kasutati paarisvalimi t - testi. Tulemused esitati tabelitena.

Tulemused

Antud peatükis on esitatud käesoleva uuringu tulemused. Esmalt on sissejuhatuseks käsitletud küsimuste vastuseid, milles uuritavatel tuli mõelda tagasi oma kooliajale, kus võidi näha kiusamist pealt, või olla sellega teatud viisil seotud ning märkida valik, mis kõige paremini kirjeldab koolis kogetut. Üle kolmandiku üliõpilasi vastas nõustuvalt vastusevariandile: mõnikord mind kiusati (37,3%). Järgnesid vastusevariandid, mis käsitlesid pealt nähtud kiusamist ilma isikliku kokkupuuteta (28,8%) ja erinevatel aegadel nii kiusajaks kui ka ohvriks olemist (21,8%). Kokkupuute puudumist kiusamiskäitumisega (7,9%) ja teiste õpilaste kiusamist (3,9%) nimetati tagasivaates kooliajale nõustuvana suhteliselt vähem. Seega käesoleva uuringu järgi oli 92% üliõpilastest tagasivaatavalt kokkupuuteid koolikiusamisega.

Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel

Käesolevas alapeatükis on esmalt esitatud üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kiusamiskäitumise eri liikidele. Üliõpilaste kokkupuuted kiusamise eri liikidega on kooliastmete kaupa protsentidena esitatud tabelis 2. Ilmnes, et suhteliselt paljud olid kogenud algkoolis inetute hüüdnimedega kutsumist ja kuulujuttude rääkimist. Suhteliselt vähem kogetud olid löömine/tõukamine ja grupist välja tõrjumine. Põhikoolis ja gümnaasiumis olid suhteliselt paljud kogenud nii kuulujuttude rääkimist kui ka inetute hüüdnimedega kutsumist. Löömine/tõukamine ja asjade ära võtmine olid vanemas kooliastmes suhteliselt vähem kogetud.

Tabel 2. Üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel kogetud kiusamise liigid eri kooliastmetes

Kogetud kiusamise liik		Algkool %	Põhikool ja gümnaasium %
Füüsiline kiusamine	Löödi/tõugati	12,4	10,5
	Võeti asju ära	30,8	21
Verbaalne kiusamine	Inetud hüüdnimed	39,8	42,7
	Ähvardamine sõnadega	30,5	27,1
Kaudne kiusamine	Kuulujuttude rääkimine	34,3	46
	Grupist välja tõrjumine	29,2	39,1

Võrreldes kogetud kiusamiskäitumise liikide erinevusi (mõõdetuna χ^2 -statistikuga) algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis, ilmnes kolm statistiliselt olulist erinevust. Esiteks oli rohkem üliõpilasi kogenud asjade äravõtmist algkoolis kui põhikoolis- ja gümnaasiumis. Lisaks oli rohkem uuritavaid kogenud põhikoolis- ja gümnaasiumis nii kuulujuttude rääkimist kui ka grupist välja tõrjumist võrreldes algkooli ajaga. Tulemused kiusamiskäitumise liikide vahelistest erinevustest kohta on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel kogetud kiusamiskäitumise liikide erinevused kooliastmete lõikes

Kiusamiskäitumise liik		χ^2	p
Füüsiline kiusamine	Löödi/tõugati	0,370	0,54
	Võeti asju ära	4,803	0,02
Verbaalne kiusamine	Inetud hüüdnimed	0,350	0,54
	Ähvardamine sõnadega	0,550	0,45
Kaudne kiusamine	Kuulujuttude rääkimine	5,683	0,02
	Grupist välja tõrjumine	4,322	0,04

Märkus. χ^2 – hii-ruut statistik; p – olulisusnivoo

Järgnevalt on esitatud üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud eri liiki kiusamise esinemissagedusele. Üliõpilased hindasid füüsilise, verbaalse ja kaudse kiusamise esinemissagedust nii algkoolis kui ka, põhikoolis ja gümnaasiumis skaalal enim 1–punktiga (mitte kunagi). Suhteliselt vähem sagedane oli üliõpilaste hinnang skaalal 5–punktiga (pidevalt). Eri liiki kiusamisintsidendite keskmiste esinemissageduste võrdlus (mõõdetuna t-kriteeriumiga) üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel tõi kooliastmete vahel välja ühe statistiliselt olulise erinevuse ($p < 0,01$). Üliõpilaste hinnangul oli füüsilist liiki kiusamiskäitumine algkoolis sagedasem kui põhikoolis ja gümnaasiumis ($t = 2,51$; $p < 0,01$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes keskmiste vahel järjestikyskaalal vahemikus 1 (mitte kunagi) kuni 5 (pidevalt). Tulemused on esitatud tabelis 4. Tabelist ilmneb lisaks, et tudengite tagasivaatavate hinnangute järgi ei erinenud algkooliaegse verbaalse ja kaudse kiusamise sagedus oluliselt põhikooli ja gümnaasiumi ajast.

Tabel 4. Üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel kogetud kiusamiskäitumise keskmiste esinemissageduste võrdlus kooliastmete lõikes

Kiusamise liik	Algkool (M)	SD	Põhikool ja gümnaasium (M)	SD	t	p
Füüsiline kiusamine	1,72	1,01	1,50	0,90	2,51	0,01
Verbaalne kiusamine	2,09	1,26	2,01	1,18	0,78	0,44
Kaudne kiusamine	1,96	1,17	2,06	1,16	-1,10	0,27

Märkus. M – keskmine; SD – standardhälve; t – t-statistik; p – olulisusnivoo

Kolmas koolikiusamise aspekt, mida töös analüüsiti, oli kogetud kiusamise tõsidus. Üliõpilaste tagasivaated seoses hinnangutega eri liiki kiusamise tõsidusele algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis näitasid, et algkoolis hinnati nii füüsilise, verbaalse kui ka kaudse kiusamise tõsidust kõige sagedamini skaalal 3– punktiga (üsna tõsiseks). Põhikoolis ja gümnaasiumis hinnati nii füüsilise, verbaalse kui ka kaudse kiusamise tõsidust kõige sagedamini skaalal 0– punktiga (mind ei kiusatud).

Võrreldes eri liiki kiusamisjuhtude tõsidust (mõõdetuna t-kriteeriumiga) üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel, ilmnes kooliastmete vahel kaks statistiliselt olulist erinevust ($p > 0,05$). Statistilisest analüüsist ilmnes, et üliõpilased peavad algkooliajal toimunud füüsilist liiki kiusamiskäitumist tõsisemaks kui sama liiki kiusamiskäitumist põhikoolis ja gümnaasiumis ($t = 2,25$; $p < 0,05$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes keskmiste vahel järjestikaskaalal vahemikus 0 (mind ei kiusatud) kuni 4 (äärmiselt tõsiseks). Lisaks ilmnes, et üliõpilased peavad algkooliajal toimunud verbaalset liiki kiusamiskäitumist tõsisemaks kui sama liiki kiusamiskäitumist põhikoolis ja gümnaasiumis ($t = 2,10$; $p < 0,05$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes keskmiste vahel järjestikaskaalal vahemikus 0 (mind ei kiusatud) kuni 4 (äärmiselt tõsiseks). Tulemused on kajastatud tabelis 5. Tabelist ilmneb, et üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kaudse kiusamise tõsidusele algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis olid suhteliselt sarnased.

Tabel 5. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute erinevus koolikiusamise tõsidusele algkoolis võrreldes põhikooli- ja gümnaasiumiga

Kiusamise liik	Algkool (M)	SD	Põhikool ja gümnaasium (M)	SD	t	p
Füüsiline kiusamine	2,19	1,52	1,97	1,69	2,25	0,03
Verbaalne kiusamine	2,34	1,50	2,16	1,64	2,10	0,04
Kaudne kiusamine	2,26	1,51	2,08	1,61	1,80	0,07

Märkus. M – keskmine; SD – standardhälve; t – t-statistik; p – olulisusnivoo

Edasi on esitatud tulemused üliõpilaste tagasivaatavatest hinnangutest koolikiusamise grupiviisilise või individuaalse olemuse, kiusamisjuhtude kestuse ning kiusaja/kiusajate soo kohta. Tulemusi on võrreldud kooliastmete vahel ning esitatud tabelis 6. Tabelist ilmneb, et suhteliselt palju üliõpilasi tõid sõltumata kooliastmest ning küsimusest välja kiusamisega kokkupuute puudumist. Järgnevalt on käsitletud tulemusi küsimuste haaval.

Koolikiusamise kestuse osas olid üliõpilased oma tagasivaatavate hinnangute järgi mõlemas kooliastmes suhteliselt sagedasena kogenud lühiajalist kiusamist, mis kestis mõned päevad. Teisalt tõid üliõpilased mõlema kooliastme puhul suhteliselt sagedasena välja ka pikaajalise kiusamise, mis kestis aasta või kauem. Võrreldes kiusamisjuhtude kestusi kooliastmete lõikes, ei ilmnenud ühtegi statistiliselt olulist erinevust ($p > 0,05$). Mõlema kooliastme puhul oli kiusamisjuhtude kestus suhteliselt sarnane (tabel 6).

Käsitledes tulemusi seoses kiusamise grupiviisilise või individuaalse olemusega, tõid üliõpilased tagasivaatavalt koolikiusamise kogemuse puudumise kõrval suhteliselt sagedasena välja, et kooliastmest olenemata olid kiusajateks nii poisid kui ka tüdrukud. Algkoolis oli suhteliselt sageli nimetatud kiusajana veel peamiselt üks poiss ning põhikoolis ja gümnaasiumis olid suhteliselt sagedasti kiusajateks olnud mitu tüdrukut (tabel 6). Võrreldes kooliastmete kaupa kiusajate soolist jaotuvust ja kiusamise grupiviisilist või individuaalset olemust tagasivaatavalt, ilmnes kaks statistiliselt olulist erinevust ($p < 0,05$). Statistilisest analüüsist ilmnes, et algkoolis oli rohkem kiusajaks peamiselt üks poiss kui põhikoolis ja gümnaasiumis. Samuti ilmneb, et põhikoolis ja gümnaasiumis oli rohkem kiusajateks mitu tüdrukut kui algkoolis. Statistiliselt olulised erinevused ilmneseid protsentide vahelises võrdluses (χ^2 -statistikuga).

Tabel 6. Üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel koolikiusamise kestus, grupiviisiline või individuaalne olemus ja kiusaja/kiusajate sugu algkoolis võrreldes põhikooli ja gümnaasiumiga

Küsimus	Vastusevariant	Algkool %	Põhikool ja gümnaasium %	χ^2	p
Kui kaua tavaliselt kiusamisjuhud keetsid?	mind ei kiusatud	45,2%	43,7%	0,092	0,76
	ainult mõned päevad	25,1%	23,1%	0,220	0,64
	nädalaid	6%	7,5%	0,358	0,55
	kuid	5,5%	10,5%	3,398	0,07
	aasta või kauem	18%	15%	0,654	0,42
Kui palju lapsi Teid kiusas?	mind ei kiusatud	46%	43,5%	0,253	0,62
	peamiselt üks poiss	12,5%	6,5%	4,187	0,04
	mitu poissi	8,5%	6,%	0,929	0,34
	peamiselt üks tüdruk	7,5%	11%	1,459	0,23
	mitu tüdrukut	6,5%	13,5%	5,444	0,02
	nii poisid kui tüdrukud	19%	19,5%	0,016	0,89

χ^2 – hii-ruut statistik; p – olulisusnivoo

Teiste õpilaste kiusamises osalemine kooliajal, üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel

Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud teiste õpilaste koolikiusamises osalemise kohta on esitatud tabelis 7. Kajastatud on nii protsendid kui ka vastajate arv kiusamise liikide kaupa. Ilmnes, et üliõpilased olid oma kooliajal suhteliselt sagedasti teisi õpilasi nimetanud hüüdnimedega ning rääkinud kuulujutte. Suhteliselt vähem oli nimetatud teistelt õpilastelt asjade äravõtmist ja teiste ähvardamist.

Tabel 7. Üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel teiste õpilaste kiusamises osalemine kooliajal

Kiusamiskäitumise liik		n	%
Füüsiline kiusamine	Olen löönud/tõuganud	29	14,4%
	Olen asju ära võtnud	30	15,2%
Verbaalne kiusamine	Olen teisi nimetanud hüüdnimedega	96	48,2%
	Olen teisi ähvardanud	13	6,6%
Kaudne kiusamine	Olen rääkinud kuulujutte	79	40%
	Olen kedagi grupist välja tõrjunud	46	23,2%

Märkus. n – vastajate arv

Tuues välja üliõpilaste hinnangud teiste õpilaste kiusamisest osavõtmise sagedusele kooliajal, on andmed asetatud järjestikyskaalale vahemikus 0 (mitte kunagi) kuni 4 (pidevalt) ning arvutatud üliõpilaste vastustest keskmine. Üliõpilaste keskmine hinnang teiste õpilaste kiusamisest osavõtmise sagedusele kooliajast oli 0,9. Suhteliselt sagedasti (n = 93) hinnati kiusamisjuhtude esinemist skaalal 1– punktiga (harva), kuid märkimisväärne osa üliõpilasi (n

= 69) ütles, et teiste õpilaste kiusamist ei esinenud mitte kunagi. Vähem sagedasemalt nimetati kiusamist mõnikord ($n = 32$), sageli ($n = 3$) ja pidevalt ($n = 2$).

Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele

Antud alapeatükis esitatakse uuringu tulemused seoses teise uurimisküsimusega. Esmalt on kajastatud üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele. Kirjeldava statistikaga nimetatakse tulemused üliõpilaste tagasivaatavatest hinnangutest koolivältimise esinemisele. Üliõpilased nimetasid suhteliselt sagedasti, et koolivältimist ei tulnud mitte kunagi ette (33,7%) ja kiusamiskogemus puudus (29,6%). Küll aga oli märkimisväärne osa üliõpilasi siiski nimetanud, et koolivältimist tuli ette mõnikord (18,6%). Vähem sagedased vastused olid, et koolivältimist tuli ette ainult korra või kaks (10,6%), mitu korda nädalas (4,5%) ning võib-olla kord nädalas (3%).

Teise koolikiusamise negatiivse tagajärjena uuriti antud töös enesevigastamise ja enesetapumõtete esinemist. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli 15% kogu valimist ($n = 30$) kooliajal kogenud mõtteid enda vigastamise või endalt elu võtmise kohta. Samuti ilmnas, et 8% valimist oli enesevigastamise või enesetapu mõtteid esinenud korra ning 7% rohkem kui korra. Suitsidaalsete mõtete esinemist kooliajast ei ole endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud 55,2% üliõpilastest ning arvestatav hulk üliõpilasi (28,9%) vastas veel, et ei ole üldse kogenud koolikiusamist.

Viimase küljena koolikiusamise negatiivsete tagajärgedega seoses on toodud üliõpilaste hinnangul traumaatiliste meenutuste esinemine koolikiusamise ohvriks olemisega seoses. Kogu valimi hulgast vastas vähemalt ühele küsimusele 5–osalisest küsimuste plokist 174 (86,6%) üliõpilast. Eredate mälestuste esinemist koolikiusamisest hinnati tagasivaatavalt skaalal kõige sagedamini 2–punktiga (mõnikord) ning teiste küsimuste puhul vastati enim skaalal 0–punktiga (ei, mitte kunagi). Kirjeldavat statistikat kasutades leiti üliõpilaste vastuste keskmised esinemissagedused järjestikyskaalal vahemikus 0 (ei, mitte kunagi) kuni 4 (koguaeg). Tulemused on esitatud tabelis 8. Ilmneb, et üliõpilaste meenutuste keskmine esinemissagedus oli kõrgeim esimese küsimuse puhul (Kas Teil on eredaid mälestusi kiusamisjuhtudest koolis, mis tulevad Teile praegugi meelde ja on ebameeldivad?). Kõige madalam oli üliõpilaste keskmine hinnang teise küsimuse puhul (Kas Teil esineb unenägusid kiusamisjuhtudest?). Traumaatiliste ohvrikogemuste keskmine esinemissagedus kogu küsimuste plokist oli 0,66.

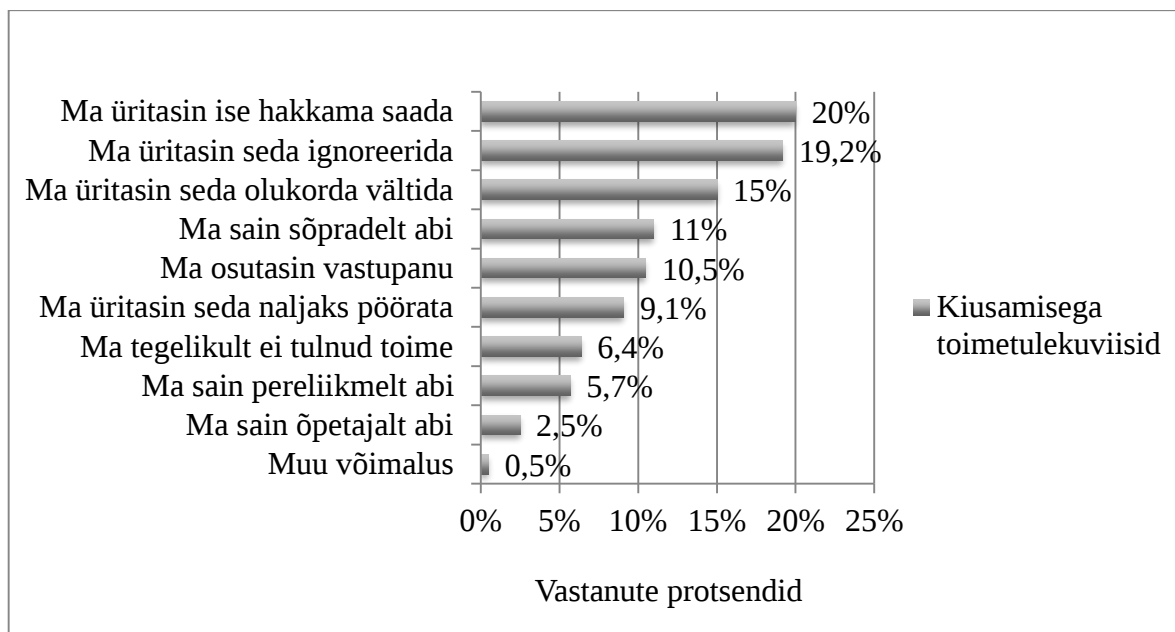
Lisaks leiti antud uuringus küsimuste kaupa veel uuritavate protsendid, kellel oli esinenud traumaatilisi meenutusi koolikiusamise ohvriks olemisega seoses sõltumata kogetud meenutuste esinemissagedusest (tabel 8). Ilmnes, et enim vastanutest oli kogenud eredaid mälestusi kiusamisjuhtudest, mis tulevad praegugi meelde ja on ebameeldivad. Kõige vähem oli üliõpilasi, kes olid näinud unenägusid kiusamisjuhtudest.

Tabel 8. *Üliõpilaste traumaatilised meenutused koolikiusamise ohvriks olemisest*

Küsimus	M	SD	n	%
Kas Teil on eredaid mälestusi kiusamisjuhtudest koolis, mis tulevad Teile praegugi meelde ja on ebameeldivad?	1,24	1,04	174	70
Kas Teil esineb unenägusid kiusamisjuhtudest?	0,21	0,55	174	15
Kas Te olete kunagi tundnud, nagu elaksite kiusamisjuhte uuesti läbi?	0,47	0,72	172	33,7
Kas Teil on kunagi olnud eredaid, äkilisi kujutluspilte läbielatud kiusamisjuhtudest?	0,44	0,76	172	30,2
Kas Te olete kunagi tundnud end ebamugavalt situatsioonides, kui Teile meenuvad kiusamisjuhud?	0,94	1,06	173	52,6

Märkus. M – keskmine; SD – standardhälve; n – vastanute arv; % – uuritavate protsent, kes olid kogenud meenutusi koolikiusamise ohvriks olemisega seoses

Kuna teise uurimisküsimusega sooviti lisaks teada saada, milliseid toimetulekuviisi üliõpilased endi tagasivaatavatel hinnangutel kasutasid, et koolikiusamisega toime tulla, on järgnevalt esitatud antud külge puudutavad tulemused uurimusest. Ligikaudu veerand valimist nimetas oma meenutustes kiusamiskäitumisega kokkupuute puudumist (24,9%). Kogu valimist rakendas 75,1% üliõpilastest vähemalt ühte küsimustikus nimetatud kiusamisega toimetulemise viisi. Kokku nimetasid üliõpilased 438 kasutatud viisi. Erinevaid toimetulekuviise, mida üliõpilased said küsimustikus märkida, oli kümme. Tulemused on protsentides esitatud joonisel 1. Joonisest ilmneb kümne erineva toimetulekuviisi protsendiline jaotus. Suhteliselt sagedased olid ise hakkamasaamine, ignoreerimine ja olukorra vältimine. Vähem sagedasemad olid üliõpilaste vastustes kaks abi saamisega seotud vastust (ma sain pereliikmelt abi, ma sain õpetajalt abi) ning muu võimalus.

Joonis 1. Koolikiusamisega toimetulekuviisid üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel

Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis

Lähtuvalt kolmandast uurimisküsimusest, millega sooviti teada saada, millised on üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis, on siinkohal käsitletud kiusamist peale üldhariduskoole ning eelkõige ohvrikogemusi ülikoolis. Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud näitasid, et kiusamine jätkub peale keskkooli (9,5%) ning arvestatav hulk üliõpilasi, kes on peale koolikiusamist kogenud kiusamist, on kiusamisega puutunud kokku ülikoolis.

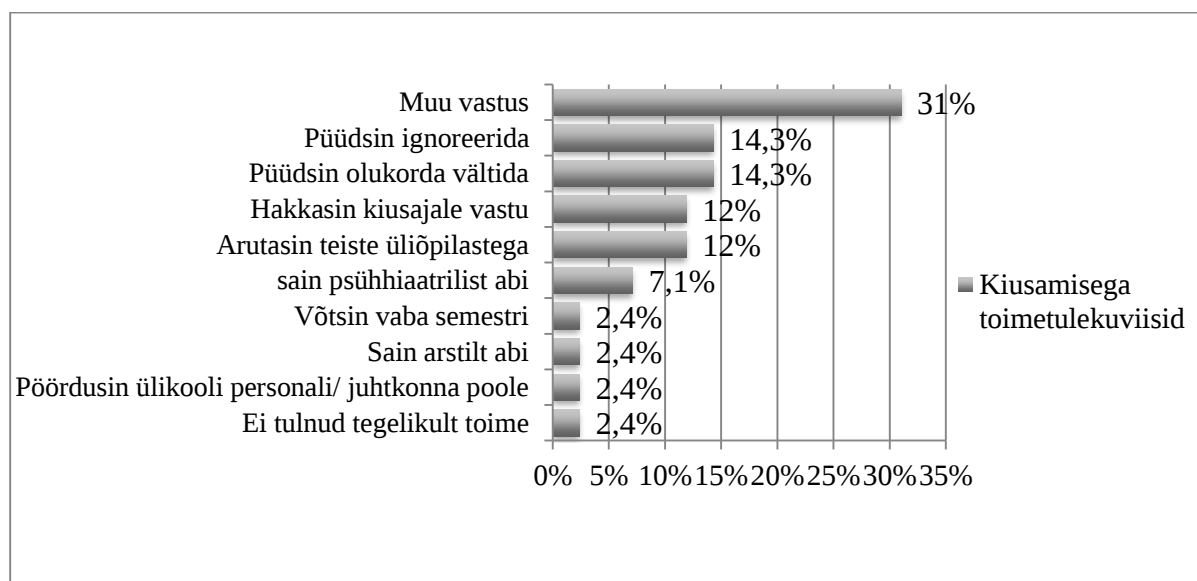
Järgnevalt on esitatud tulemused üliõpilaste ohvrikogemuste kohta ülikoolis. Kiusamisega kokkupuute olemasolu, viimase kuue kuu jooksul kiusamist kogenud tudengite arvu ning üliõpilaste hinnangud kiusamise algusele on esitatud tabelis 9. Tabel kajastab nii üliõpilaste arvu, kes erinevatele vastusevariantidele jaatavalt vastasid kui ka uuritavate protsendilise jaotuvuse. Uurimusest ilmnnes, et 3,5% kogu valimist oli kogenud kiusamist ülikoolis. Kõigi üliõpilaste hulgas oli 2,5% tudengeid, kes vastasid jaatavalt ka ülikoolis viimase kuue kuu jooksul kogetud kiusamise kohta. Seega on ülikoolis kiusamist kogenud üliõpilastest 71,4% kogenud kiusamist ka viimase poole aasta jooksul. Suhteliselt sageli oli üliõpilaste kiusamine ülikoolis saanud alguse 1–2 aastat tagasi ning enam kui 2 aastat tagasi.

Tabel 9. Üliõpilaste ohvrikogemused ülikoolis

Küsimus	Vastusevariandid	n	%
Kas Te kunagi olete kogenud kiusamist ülikoolis?	Mind ei ole ülikoolis kiusatud.	193	96,5
	Mind on ülikoolis kiusatud.	6	3
	Mind on kiusatud nii ülikoolis kui koolis.	1	0,5
Kas Teid on ülikoolis kiusatud viimase kuue kuu jooksul?	Ei.	193	97,5
	Jah, väga harva.	4	2
	Jah, aeg-ajalt.	1	0,5
	Jah, mitmel korral kuus.	0	0
	Jah, mitmel korral nädalas.	0	0
	Jah, peaaegu igapäevaselt.	0	0
Millal kiusamine algas?	Viimase kuue kuu jooksul	1	16,7
	1–2 aastat tagasi	2	33,3
	6–12 kuud tagasi	1	16,7
	Enam kui 2 aastat tagasi	2	33,3

Märkus. n – vastajate arv

Viimane küsimus mõõteinstrumentis puudutas üliõpilaste nimetatud toimetulekuviise kaastudengite poolse kiusamise kogemisel. Antud küsimusele andsid vastuse 24 üliõpilast, kellest 7 olid eelnevalt nimetanud kiusamise esinemist ülikoolis ja 17 üliõpilast mitte. Kokku nimetati 29 toimetulekuviisi ja erinevaid vastusevariante oli 14. Üliõpilaste poolt kasutatud toimetulekuviisid on protsentides esitatud joonisel 2. Diagrammilt jäeti välja vastusevariandid, mida ükski tudeng küsimustikus ei märkinud (ametiühingusse pöördumine, töötervishoidu pöördumine, nõustamisele minemine ja kaebuse esitamine). Jooniselt ilmneb, et üliõpilased on suhteliselt sagedasti nimetanud vastusevarianti muu vastus. Kasutatud toimetulekuviisidest on suhteliselt sagedasti nimetatud olukorra ignoreerimist ja vältimist.

Joonis 2. Ülikoolis kogetud kiusamisega toimetulemiseks kasutatud viisid

Arutelu

Käesolevas uurimuses selgitati välja üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja ohvrikäitumisele ülikoolis. Antud peatükis arutletakse uurimusest selgunud tulemusi, kõrvutades neid ka varasemate uurimustega. Arutelu peatüki lõpus on esitatud ka töö praktiline väärtus, kitsaskohad ja soovitus edasisteks uurimusteks. Sarnaselt tulemuste peatükile on siinkohalgi sissejuhatavalt käsitletud üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid üldistele kokkupuudetele koolikiusamisega.

Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamisele

Käesoleva uurimuse kohaselt oli üle 90% õpetajakoolituse üliõpilastest (klassiõpetaja ja koolieelse lasteasutuse õpetaja erialal) endi tagasivaatavate hinnangute järgi kokkupuuteid koolikiusamisega ühel või teisel viisil. Seega vaid alla 8% üliõpilastest ei ole endi tagasivaatavate hinnangute järgi olnud seotud koolikiusamisega. Sarnaseid tulemusi on näidanud ka varasemad uurimused (Cooper & Nickerson, 2012; Hughes & Schlösser, 2013). Märkimisväärselt olid erinevused varasemalt tehtud töödega vaid alla kahe protsendi madalamad. Antud magistritöö ning varasemalt uuritu on seega potentsiaalne viide kiusamiskäitumise ulatuslikkusele koolides. Samuti näitasid antud uurimuse tulemused, et enamik üliõpilasi mäletas kiusamiskäitumist oma kooliajast. Võttes siinkohal arvesse varasemad uurimused, mis on käsitlenud täiskasvanute tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamisele, on näha sarnast tendentsi (Cooper & Nickerson, 2012; Rivers, 2001). Seega on tagasivaatav lähenemine üks võimalustest valdkonna kiusamine uurimiseks.

Siirdudes siinkohal üliõpilaste konkreetsete meenutuste juurde seoses koolikiusamisega, ilmnes antud uurimusest, et üle kolmandiku üliõpilasi oli tagasivaatavalt oma kooliaja jooksul kiusamist kogenud. See oli enim nimetatud viis kokkupuutest (37,3%). Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli koolis üsna sage kokkupuude kiusamiskäitumisega veel kiusamise pealtnägemine isikliku seotusega (28,8%). Kõige vähem oli üliõpilastel kooliajast meenutusi ise teiste õpilaste kiusamisest (3,9%). Siinkohal võib arutluse alla tõsta väheste üliõpilaste protsendi, kes on oma tagasivaatavate hinnangute järgi välja toonud kogemusi koolikiusamisega kiusajana. Toetudes kirjandusele on ebaselge, kas madal protsent üliõpilasi, kes endi tagasivaatavate hinnangute kohaselt olid osalenud koolikiusamises kiusajana, viitab et uuritavad ongi kiusajana vähem kiusamiskäitumisega olnud seotud, või on täiskasvanutel raskem seda tüüpi kogemusi meenutada ja tunnistada. Tõenäolisemaks on peetud, et pigem on täiskasvanutel olnud kokkupuuteid koolikiusamisega kiusajana rohkem, kui seda välja tuuakse (Cooper & Nickerson, 2012).

Esitatud oletust kinnitavad ka uuringu tulemused küsimuses, mis puudutas üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi teiste õpilaste kiusamisest osavõtmist kooliajal. Ilmnes, et pea pooled uuritavad olid kooliajal teisi õpilasi nimetanud hüüdnimedega (48,2%), ning suhteliselt palju oli räägitud teistest õpilastest ka kuulujutte (40%). Kõige vähem esines meenutusi teiste ähvardamisest (6,6%). Need protsendid on märgatavalt kõrgemad kui ülal näidatud üldine seotus koolikiusamisega kiusajana. Kui Hunter, Mora-Merchan ja Ortega (2004) käsitlesid oma uuringus kiusajatena uuritavaid, kes sõltumata kiusamise liigist olid teisi õpilasi kiusanud mõnikord või tihedamini, võib selles näha seletust ka antud küsimuse juures. Käesoleva uuringu tulemused näitasid, et üliõpilased hindasid tagasivaatavalt oma osalust kooliaegses teiste õpilaste kiusamises keskmiselt harvaesinevaks, mida võib näha viitena, et üliõpilased ei pruugi oma tagasivaatavate hinnangute järgi omada kokkupuuteid teiste kiusamisega nii sagedaselt, et identifitseerida end kiusajana või esinenud käitumist kiusamisena, nähes selliseid olukordi harvaesinevate ning vähe tõsistena.

Võttes arvesse, et arvestatav hulk üliõpilasi on enda tagasivaatavate hinnangute järgi olnud koolikiusamisega seotud veel kiusaja/ohvrina (21,8%), on seega ilmselgelt olnud üliõpilastel kokkupuuteid koolikiusamisega kiusatuna või kiusajana rohkematel juhtudel, kui eelnevalt toodu viitas. See pakub veelgi võimalikku selgitust madalale protsendile üliõpilastest, kellel endi tagasivaatavate hinnangute kohaselt kokkupuuteid kiusamisega vaid kiusajana. Samuti on leitud, et paljud kiusajad kuuluvadki just kiusaja/ohvrite hulka (Sullivan et al., 2004). Konkreetseid järeldusi antud magistritöö põhjal teha ei saa. Tegemist on kiusamiskäitumise uuringute küsimusega, mis vajab täiendavat uurimist. Küll aga näitas käesolev töö, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oldi koolis siiski kiusamiskäitumisega rohkem seotud kiusatutena kui kiusajatena. See tendents on ilmnenu ka varasematest töödest, mis on kasutanud „Retrospektiivset kiusamise küsimustikku“ täiskasvanute tagasivaatavate hinnangute saamiseks kokkupuudetes koolikiusamisega (Cooper & Nickerson, 2012; Hughesi & Schlösser, 2013).

Arvestades tõsiseid probleeme, mida kiusamine enesega kaasa toob (Hunter et al., 2004), ja käesolevast uurimusest ilmnenu kõrget kiusamiskäitumisega kooliajal seotud olnud üliõpilaste protsenti, tõstatab see vajaduse tõhusa ennetus- ning sekkumistöö järele. Ülaltoodud tulemusi võib võtta võimaliku informatsiooniallikana, et märgata kiusamiskäitumise olulisi külgi. Küll aga on siinkohal oluline arvestada, et selle uurimuse tulemused kirjeldavad üliõpilaste kokkupuuteid kiusamiskäitumisega üldisemalt ja toodud ei ole hinnanguid üliõpilaste koolikiusamise rollidele. Kirjeldatud on üliõpilaste üldist

kiusamiskäitumist kooliajast tagasivaatavalt, mitte kiusajaid, ohvreid, kõrvalseisjaid või kiusaja/ohvreid.

Algkooli ning põhikooli ja gümnaasiumi ajal kogetud kiusamiskäitumise võrdlus üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel

Antud alapeatükis on analüüsitud uurimuse tulemusi esimese uurimisküsimuse kontekstis, millega sooviti teada saada, millised on üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele (kiusamise tõsidus, sagedus, liigid, kestus, grupiviisiline või individuaalne olemus ja kiusaja/kiusajate sugu) algkooli ajast võrreldes põhikooli ja gümnaasiumi ajaga? Käesolevast uurimusest selgus nii mitmeid olulisi erinevusi kui ka kokkulangevusi noorema ning vanema kooliastme vahel.

Töös uuriti verbaalse, füüsilise ja kaudse kiusamise liike. Ilmnes, et kooliastmest sõltumata oli enim üliõpilasi, kes endi tagasivaatavatel hinnangutel olid kogenud koolis inetute hüüdnimedega kutsumist ja kuulujuttude rääkimist. Tulemused viitavad seega sellele, et üliõpilaste tagasivaatavatel hinnangutel kogeti kooliajal rohkem verbaalset ja kaudset kiusamist. Füüsiline kiusamine oli vähem kogetud kiusamise liik. Tulemused langevad antud küsimuses kokku mujal maailmas varem uurituga, mis näitasid sarnaselt verbaalse ja kaudse kiusamise domineerimist (Cooper & Nickerson, 2012).

Vaadates siinkohal täpsemalt uurimuse tulemusi ka kooliastmete kaupa, ilmnesid mõned olulist erinevused. Nimelt, üliõpilaste endi tagasivaatavate hinnangute järgi, olid kaudset liiki kiusamist küll mõlemas kooliastmes suhteliselt paljud kogenud, kuid siiski oli põhikoolis ja gümnaasiumis märkimisväärselt rohkem üliõpilasi, kes endi hinnangul mäletasid noorema kooliastmega võrreldes rohkem kaudset liiki kiusamisest. Sarnaselt on leitud varasemates uuringutes ühelt poolt, et kaudset liiki kiusamist ei ole üliõpilased endi tagasivaatavate hinnangute järgi nooremas kooliastmes üldse kogenud (Tlušciak-Deliowska, 2015) ning teisalt, et vanemas kooliastmes on kõige vähem uuritavaid, kellel endi hinnangul puuduvad meenutused kaudset liiki kiusamisega (Chambless, 2010). Verbaalset liiki kiusamise puhul kooliastmete vahel erinevusi ei leitud. Küll aga ilmnes käesolevast tööst, et algkoolis oli märkimisväärselt rohkem nimetatud meenutusi ühte liiki füüsilisest kiusamisest – asjade äravõtmine. Võrreldes kahte uuritud füüsilise kiusamiskäitumise liiki algkoolis ning põhikoolis ja gümnaasiumis selgus, et asjade äravõtmine on algkoolis olnud võrreldes vanema kooliastmega ka oluliselt rohkem kogetud kiusamise liik.

Tuginedes nii mujal maailmas uuritule (Chambless, 2010; Cooper & Nickerson, 2012; Tlušciak-Deliowska, 2015) kui ka antud uuringu tulemustele, võib üliõpilaste tagasivaatavate

hinnangute järgi pidada koolis rohkem kogetud kiusamiskäitumiseks verbaalset ja kaudset kiusamist. Seda erisusega, et kaudset kiusamist on suhteliselt paljud üliõpilased oma tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud pigem vanemas kooliastmes. Samuti juhib käesolev uuring tähelepanu sellele, et füüsiline kiusamine võib olla nooremas kooliastmes rohkem kogetud kiusamise liik kui vanemas kooliastmes, viidates probleemi potentsiaalsele aktuaalsusele algkoolieas.

Teise koolikiusamise aspektina uuriti töös üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamise esinemissagedusele liikide kaupa. Tulemustest ilmnes, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli verbaalne kiusamine mõlemas kooliastmes sarnase esinemissagedusega. Keskmiselt hinnati verbaalse kiusamise esinemist harva esinevaks mõlemas kooliastmes. Sarnased tulemused leiti ka kaudse kiusamise puhul. Uuringu tulemused ei ole siinkohal kooskõlas mujal maailmas tagasivaatavalt uurituga, kus on varem ilmnenu, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli verbaalne kiusamine võrreldes vanema kooliastmega sagedasem algkoolis ning kaudne kiusamine võrreldes noorema kooliastmega sagedasem vanemas kooliastmes (Sesar et al., 2012). Huvitav leid tööst oli aga see, et füüsilist kiusamiskäitumist esines üliõpilaste tagasivaataval hinnangul algkoolis sagedamini kui põhikoolis ja gümnaasiumis. Seega oli siinkohal sarnaselt ülaltooduga näha veelkord viiteid, et füüsiline kiusamine võib võrreldes ülejäänud koolieaga olla aktuaalsem probleem algkoolieas.

Nende tulemuste puhul on oluline arvesse võtta, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi esines kooliajal kiusamist enamasti mitte kunagi või harva ja seda sõltumata kiusamise liigist või kooliastmest. Seega näitas käesolev töö ühelt poolt, et suurel hulgal üliõpilastel on meenutusi ühel või teisel viisil kokkupuudetest kiusamiskäitumisega, kuid teisalt on positiivne näha, et kiusamiskäitumise esinemissagedus sõltumata kiusamise liigist või õpilaste vanusest, on olnud enamasti harv. Sarnaseid tulemusi on leitud varasemalt ka mujal maailmas, kus enim oli mõlemas kooliastmes üliõpilasi, kes olid endi tagasivaatavate hinnangute järgi kogenud kiusamist korra või paar (Chapell et al., 2006). Lisaks ilmnes Staubli ja Killase (2011) uurimusest suhteliselt vähe uuritavaid, kes endi tagasivaatavate hinnangute kohaselt olid kogenud kiusamist väga tihti nii nooremas (5,6%) kui ka vanemas kooliastmes (2,9%). Varasemaid uuringuid (Chapell et al., 2006; Staubli & Killas, 2011) ja antud magistrیتööd arvesse võttes on näha tendentsi, et enamik üliõpilasi on puutunud kooli ajal küll kokku kiusamiskäitumisega, kuid seda vähesel määral.

Kiusamiskäitumise sekkumis- ning ennetustöös on peetud oluliseks uurida ka probleemiga seonduvaid hoiakuid ja suhtumisi (Kõiv, 2006). Selles uurimuses käsitleti

üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid kiusamise tõsidusele. Uuringust ilmnes, et sõltumata kooliastmest või kogetud kiusamise liigist hinnati tagasivaatavalt koolikiusamist keskmiselt natukene tõsiseks. Küll aga oli algkoolis kõige rohkem üliõpilasi, kes hindasid tagasivaatavalt kiusamist ka üsna tõsiseks sõltumata selle liigist. Põhikoolis ja gümnaasiumis oli kõige rohkem üliõpilasi, kes hindasid tagasivaatavalt koolikiusamist ka äärmiselt tõsiseks (verbaalse ja füüsilise kiusamise puhul) või üsna tõsiseks (kaudse kiusamise puhul). Seega sõltumata kooliastmest on tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise tõsidusele pigem kõrged. Antud tulemused on osaliselt kooskõlas varem uurituga. Varasem tagasivaatav uuring õpetajakoolituse üliõpilastega näitas sarnaselt, et tudengite hulgast nõustusid üle 90% uuritavaid, et koolikiusamine on tõsine probleem (Tluściak-Deliowska, 2015). Teisalt on aga leitud, et sõltumata kooliastmest ja kogetud kiusamise liigist on üliõpilased enim pidanud oma tagasivaatavate hinnangute järgi kiusamist mittetõsiseks (Chambless, 2010).

Erisusi uuringute tulemustes võib põhjendada osaliselt uurimuse valimist lähtudes. Nii antud töös kui ka Tluściak-Deliowska (2015) uurimuses olid valimis õpetajakoolituse üliõpilased. Õpetajakoolituse üliõpilased võivad aga oma erialast lähtuvalt tunda kohustust väljendada kiusamiskäitumise osas suhtumist, mille eesmärk on parandada ja arendada kooli ning vähendada vägivalda. Õpetajaametisse suhtutakse kui missiooniga elukutsesse (Tluściak-Deliowska, 2015). Uuringud, mis on seni keskendunud konkreetsemalt õpetajakoolituse üliõpilaste suhtumiste uurimisele koolikiusamise osas, on leidnud sarnaselt, et enamik uuritavaid suhtuvad kiusamisse negatiivselt ning peavad seda tõsiseks probleemiks (Beran, 2005). Seega võib õpetajakoolituse üliõpilastele omasena näha koolikiusamise pidamist tõsiseks probleemiks.

Võrreldes üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid kiusamise tõsidusele kooliastmete kaupa, ilmnes tööst siiski täpsemalt, et nii verbaalset kui ka füüsilist kiusamist hinnatakse algkoolis tõsisemaks kui põhikoolis ja gümnaasiumis, kuid kaudse kiusamise puhul erinevust ei leitud. Käesoleva töö tulemused on osaliselt kooskõlas varasemalt mujal maailmas uurituga, kuid erisusena on varasemalt uuritust leitud, et üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli kaudset kiusamist vanemas kooliastmes hinnatud tõsisemaks kui nooremas kooliastmes (Chambless, 2010).

Neljanda koolikiusamise aspektina uuriti töös üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute alusel koolikiusamise grupiviisilist või individuaalset olemust ning kiusaja või kiusajate sugu. Suhteliselt paljud üliõpilased nimetasid kiusamiskogemuse puudumist nii algkooli (46%) kui ka põhikooli ja gümnaasiumi ajast (43,5%). Suurem osa üliõpilasi, kellel esines meenutusi koolikiusamise kogemisest, olid oma tagasivaatavate hinnangute järgi kogunud kooliajal nii

poiste kui ka tüdrukute poolset kiusamist. Tulemused viitavad seega, et kooliastmest sõltumata on kiusamisega samavõrd olnud seotud mõlemast soost õpilased. Huvitav oli töös lisaks leida, et üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute järgi oli algkoolis suhteliselt sagedasti kiusajaks ka üks poiss ning seda märkimisväärselt rohkem kui vanemas kooliastmes. Põhikoolis ja gümnaasiumis olid aga üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute järgi suhteliselt sagedasti kiusajateks mitu tüdrukut ning seda olulisel määral rohkem võrreldes algkooli ajaga. Antud tulemused ei ole aga kooskõlas varasemalt uurituga. Mujal maailmas uuritu on näidanud, et sõltumata kooliastmest olid üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute järgi kiusajateks rohkem üks või mitu tüdrukut (Schäfer et al., 2004). Seega leidub küll käesoleva uuringu ning varem uuritu (Schäfer et al., 2004) põhjal viiteid, et koolikiusamine võib olla vanemas kooliastmes pigem grupiviisiline, kuid algkooliaegse kiusamise osas on tulemused vastakad. Samuti on tulemused erinevad ka kiusaja või kiusajate soo osas.

Viimase küljena antud alapeatükis käsitletakse üliõpilaste tagasisivaatavaid hinnanguid koolikiusamise kestusele. Uuringust ilmnes, et mõlemas kooliastmes oli sagedane nii lühiajaline (mõned päevad) kui ka pikaajaline kiusamine (aasta või kauem), kuid siiski domineeris esimene viimase üle. Vähem sagedane oli kiusamiskäitumine, mis kestis nädalaid ja kuid. Kooliastmete vahel erinevusi ei ilmnunud. Eelpool leitud mustrit, mis näitab kiusamise kestust nii pikaajalise kui ka lühiajalisena, on näidanud uuringud ka mujal maailmas (Chambless, 2010; Schäfer et al., 2004). Ühelt poolt on varasemalt uuritu näidanud, et üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute järgi domineerib lühiajaline kiusamine pikaajalise kiusamise üle (Chambless, 2010), kuid teisalt on leitud ka vastupidist tulemust (Schäfer et al., 2004).

Siinkohal tekib arutelu uuringute tulemuste erisuste kohta seoses rakendatud metoodikaga. Esiteks, Schäfer et al. (2004) uurimuses oli pikaajalise kiusamise hulka arvestatud ka nädalaid ja kuid kestev kiusamine, mis seletab osaliselt, miks võis töös domineerida pikaajaline kiusamine vähesel määral lühiajalise kiusamise üle. Teisalt võib erisusi selgitada ka valimiga, kelle vastuseid kasutati andmeanalüüsis. Schäferi et al. (2004) uurimuses on uuritud vaid üliõpilasi, kes olid eelnevalt kategoriseeritud ohvri rolli. Seega võib oletada, et ohvrid kelle kiusamisjuhud on olnud tõsisemad ning sagedasemad, on kiusamiskäitumist kogunud ka kauem.

Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele

Järgnevas alapeatükis on käsitletud uuringu tulemusi lähtuvalt teisest uurimisküsimusest, millega sooviti teada saada, millised on üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud koolikiusamise negatiivsetele tagajärgedele ja toimetulekuviisidele? Kiusamiskäitumine võib kaasa tuua negatiivseid tagajärgi (Farrington & Ttofe, 2011; Olweuse, 2011; Sesar, et al., 2012). Üheks kiusamise negatiivseks tagajärjeks võib lugeda enesetapukatseid. Enesetapu üheks riskiteguriks on loetud kiusamiskäitumist (Kim et al., 2009) ja sooritatud enesetappude kõrval on rohkem just noorukeid, kes mõnikord mõtleavad enesevigastamisest või suitsiidist (Smith, 2014). Antud uurimusest selgus, et üliõpilastel oli esinenud kooli ajal enesevigastamise või enesetapumõtteid. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi oli 15% uuritavaid kogenud oma kooliajal mõtteid ennast vigastada või endalt elu võtta. Sarnaseid tulemusi on leitud ka mujal maailmas, kus 22% uuritud üliõpilastest oli oma kooliajal kogenud suitsiidimõtteid (Schäfer et al., 2004). Nii käesolev uurimus kui ka varasemalt uuritu (Schäfer et al., 2004) on viide, et arvestataval hulgal üliõpilastest, kes on kogenud kooliajal kiusamist, on esinenud seetõttu suitsiidimõtteid. Antud tulemused tekitavad muret lähtuvalt tagajärgede võimalikust tõsidusest.

Koolikiusamise negatiivne tagajärg võib olla ka koolivältimine. Enamikus Euroopa riikides on tuntud probleemiks põhjuseeta koolist puudumine, mis on ajendatud mitmetest teguritest. Üheks puudumise põhjuseks on probleemid koolis (Grewé, 2005). Kiusamine on aga üks tänapäeva oluline valupunkt koolides, mis annab alust oletada, et koolivältimist ajendab muude tegurite kõrval ka kiusamiskäitumine. Üheks valdkonnaks koolivältimise uuringutes ongi just kiusamisest tingitud põhjuseeta puudumine (Grewé, 2005). Käesolevast uurimusest ilmnes, et üliõpilaste kõrval, kellel oma tagasivaatavate hinnangute järgi ei ole kokkupuuteid koolikiusamisega (29,6%), puudusid ligi pooled koolikiusamist kogenud üliõpilased seetõttu põhjuseeta koolist (36,7%). Rohkem tõsteti esile, et koolivältimist esines mõnikord (18,6%). See näitab, et tegemist on tõsiselt võetava põhjusega koolivältimiseks, mis võib omakorda kaasa tuua negatiivseid tagajärgi õppeedukusele ning viia koolist välja kukkumiseni (Grewé, 2005).

Uurimusest ilmnenu tulemused on jällegi üks osa olulisest informatsioonist, mis on potentsiaalselt abiks kiusamiskäitumise alases sekkumis- ning ennetustöös. Eelpool toodu valguses on oluline arvestada, et koolikiusamine on tihti vaid üks teguritest, mis vallandavad negatiivsete tagajärgedega käitumise. Sellest hoolimata on uurimused näidanud, et täiskasvanutel esineb mälestusi koolikiusamisest (Cooper & Nicerson, 2012; Rivers, 2001),

mis võivad põhjustada pikaajalisi psüühilisi häireid (House of commons..., 2007). Antud töös uuriti üliõpilaste hinnangul traumaatiliste meenutuste esinemissagedusi koolikiusamise ohvriks olemisega seoses. Seda külge kiusamise valdkonnast on uuritud ka mujal maailmas. On leitud, et traumaatilisi meenutusi koolikiusamisest on esinenud üliõpilastel endi hinnangul enamasti mitte kunagi või mitte sageli (Schäfer et al., 2004).

Käesolevas uuringus oli traumaatiliste meenutuste keskmine esinemissagedus koolikiusamise ohvriks olemisega seoses mõnevõrra madalam kui varasemas mujal maailmas läbi viidud uuringus. Antud tulemused olid ootuspärased lähtuvalt varasemas uurimuses analüüsitud üliõpilastest, kes kõik eelnevalt rühmitatud ohvri rolli. Tegemist oli uuritavatega, kellel oli kiusamiskogemusi, mis toimusid mõnikord või tihedamini ning mida oli hinnatud tõsiseks või äärmiselt tõsiseks (Schäfer et al., 2004). Üldjoontes esineb selliseid meenutusi siiski ka käesoleva uuringu järgi enamasti mitte kunagi või mitte sageli. Vaid kahe küsimuse puhul (eredate mälestuste esinemine koolikiusamisest, kiusamisjuhtude meenumisel ebamugavustunde esinemine) oli ligi 3% kiusamiskogemusi omavatest uuritavatest vastanud ka meenutuste esinemist koguaeg.

Erinevusi varasemalt mujal maailmas uurituga võib antud kiusamise külge arvesse võttes leida veel. Käesolevas uurimuses puudusid suhteliselt paljudel üliõpilastel endi hinnangute järgi enamiku küsimuste puhul meenutused traumaatilistest ohvrikogemustest. Erandlikult oli suurem osa üliõpilasi (70%) kogenud eredaid mälestusi kiusamisjuhtudest, mis tulevad praegugi meelde. Lisaks oli üle pooltel üliõpilastel (52,6%) esinenud ebamugavustunnete situatsioonides, kus meenub kiusamine. Mujal maailmas tehtud uuringu (Schäfer et al., 2004) tulemused näitasid, et esines vaid 14% uuritavaid, kellel pole esinenud traumaatilisi meenutusi koolikiusamise ohvriks olemisega seoses, sõltumata küsimusest. Sarnaselt ülaltooduga võib siingi näha osaliselt põhjust uurimusse kaasatud valimis.

Positiivsena saab aga märkida, et käesolevat tööd arvesse võttes, on traumaatiliste meenutuste esinemine koolikiusamisest pigem oma esinemissageduselt harvaesinev nähtus, kuid siiski puutub arvestatav hulk koolikiusamise ohvritest selliste meenutustega kokku vähemalt korra. Seega on nii antud uuringu kui ka mujal maailmas uuritu (Schäfer et al., 2004) tulemuste arvestamine oluline.

Antud alapeatüki teise olulise osana on käsitletud üliõpilaste tagasisivaatavate hinnangute põhjal koolikiusamisega toimetulemiseks kasutatud viise. Lähtuvalt eelpool esitatud töö teoreetilisest osast on kiusamiskäitumise puhul üheks oluliseks faktoriks reageerimine kiusamisele, mis võib ennustada, kas kiusamine jätkub või mitte (Smith, 2014). Antud töö uuritavate hulgas oli üle 75% üliõpilasi, kes olid oma tagasisivaatavate hinnangute

järgi kasutanud kooliajal mõnda kiusamisega toimetulekuviisi. Tulemustest ilmnes, et enim kasutatud viisid olid ise hakkamasaamine, ignoreerimine ning olukorra vältimine. Tööst järeldub, et kiusamise kogemisel üritati pigem ise hakkama saada ning teistelt abi ei otsitud. Vähem sagedasemalt olid üliõpilased oma tagasivaatavate hinnangute järgi kasutanud pereliikmelt või õpetajalt abisaamist. Tulemused on üldjoontes kooskõlas varem uurituga, kuid varasemalt uuritus on kolme enim nimetatud toimetulemiseviisi hulgas olnud ka sõpradelt abisaamine (Hunte et al., 2004).

Lähtuvalt kirjandusest, mis viitab et kiusamisega seonduva ennetus- ja sekkumistöö oluline element on õhutada mõlemaid kiusajamise osapooli, eriti ohvreid, kellelegi (õpetajale, lapsevanemale, eakaaslasele) oma probleemist rääkima (Kõiv, 2006), tekitavad antud uuringu tulemused muret. Seda eelkõige tulemuste valguses, mis näitasid õpetajatelt abisaamist kui kõige vähem kasutatud toimetulekuviisi. Õpetajaid võiks aga lugeda koolis lähimaks abisaamise võimaluseks. Samas toob Olweus (1993) välja, et õpetajad teevad liiga vähe, et kiusamiskäitumist koolis lõpetada. Seega võib siinkohal arutleda võimaluse üle, et õpilased ei tunne õpetajatest tuge ning usk rääkimise efektiivsusse puudub. Antud uuringu tulemused ning mujal maailmas uuritu (Hunter et al., 2004) viitavad, et sekkumis- ja ennetustöö kiusamiskäitumise probleemidesse on siinkohal oluline ning võib esile tõsta, et tööd tuleks teha nii õpetajatega kui ka kiusamise osapooltega.

Üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis

Viimase alapeatükina on käsitletud uuringu tulemusi, millega sooviti teada saada, millised on üliõpilaste hinnangud kogetud ohvrikäitumisele ülikoolis. Kirjanduses viidatakse, et õpilased, kes on olnud seotud kiusamiskäitumisega algkoolis on suurema tõenäosusega kiusamisega seotud nii vanemas kooliastmes kui ka ülikoolis (Chapell et al., 2006; Schäfer et al., 2004). Seega kiusamiskäitumine võib jätkuda ka täiskasvanueas. Antud töös uuriti üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute järgi kokkupuuteid kiusamisega peale keskkooli ning selgus, et enamik üliõpilasi ei ole kooli lõpetamise järel kiusamist kogenud (89,6%). Sarnaseid tulemusi on varasemalt leitud ka mujal maailmas, kus üle 85% üliõpilastest ei olnud kogenud kiusamist peale üldhariduskooli (Hughes & Schlösser, 2013). Võttes aga arvesse, et uurimuse valimi moodustasid vaid üliõpilased ja kiusamiskäitumine peale üldhariduskoole puudutab seega enamasti kiusamist ülikoolis, on tulemused ootuspärased. Varasemad uurimused on viidanud, et õpilaste seotus kiusamiskäitumisega ülikoolis on madalam kui koolikiusamisega (Chapell, 2006; McDougall, 1999).

Ülikooli kontekstis on nähtud vajadust kiusamist täiendavalt uurida, kuid senised uuringud on ühtselt näidanud, et probleem esineb siiski ka ülikoolis (Chapell et al., 2004; Sesar, et al., 2012; Sinkkonen et al., 2012; Wensley & Campbell, 2012). Antud uurimusest ilmnes, et üliõpilaste hinnangute järgi ei ole kiusamine ülikoolis küll laialt levinud fenomen, kuid on siiski olemas, puudutades 3,5% uuritavatest. Varasem „Retrospektiivse kiusamise küsimustikuga“ läbi viidud uurimus näitas ühelt poolt sarnaselt, et ülikoolis esineb kiusamist, kuid teisalt ilmnes sealsest uurimusest märgatavalt suurem protsendi üliõpilasi, kes on ülikoolis kiusamist kogenud (15,4%) võrreldes käesoleva uurimusega (Hughes & Schlösser, 2013). Võttes arvesse, et siinkohal võivad mängida rolli nii valimi suurus kui ka uuritavad ise, on erinevused ootuspärased. Hughes ja Schlösser (2013) uurisid seitse korda suuremat hulka üliõpilasi kui käesolev töö, kaasates üliõpilasi mitmetelt erinevatelt erialadelt. Antud töö oli aga keskendunud vaid õpetajakoolituse tudengite uurimisele kahelt erinevalt õppekavalt.

Antud uurimusest ilmnes, et suurem osa üliõpilasi, kes on kogenud kiusamist ülikoolis, omavad kokkupuuteid sellega ka viimasest poolest aastast. Üliõpilaste hinnangul on viimase kuue kuu jooksul kogenud kiusamist 2,5% uuritavatest, mis moodustab 71% kõigist ülikoolis kiusamist kogenud tudengitest. Suurem osa üliõpilasi on endi hinnangul kogenud kiusamist aga väga harva. Tegemist on seega ülikoolis esinemissageduselt harva ette tuleva nähtusega, mida on näidanud ka varasem uuring mujalt maailmast (Schäfer et al., 2004). Lisaks nimetasid üliõpilased käesolevas uurimuses, et suhteliselt sagedasti oli kiusamine alguse saanud 1 kuni 2 aastat tagasi või enam kui 2 aastat tagasi. Varasemalt uuritust (Schäfer et al., 2004) ning käesolevast magistritööst ilmneb, et üliõpilaste poolt kogetud kiusamine ülikoolis ei ole sage probleem, puudutades väiksemat osa üliõpilasi, kuid ülikoolis siiski esineb kiusamist ning see kaldub olema pikaajaline.

Lisaks ülikoolis kogetud kiusamisele uuriti käesolevas töös üliõpilaste hinnangul probleemiga toimetulemiseks kasutatud viise. Uurimusest selgus, et täpsustamata vastuste (muu vastus) kõrval kasutati üliõpilaste hinnangul rohkem olukorra ignoreerimist ja vältimist. Olukorra ignoreerimist on üliõpilased rohkem kasutatuna nimetanud ka varasemalt (McDougall, 1999). Magistritööst ja varem uuritust ilmnes seega sarnaselt koolikiusamisele, et üliõpilased on pigem üritanud kiusamisega ise hakkama saada ega ole abi otsinud. Kirjanduses on aga välja toodud, et paljudel kiusamist kogenud üliõpilastel on kiusamiskäitumisega seoses puudulikud teadmised abisaamise võimalustest ja programmidest (Cowie & Myers, 2016). Seega võib uuringust ilmnenuid tulemusi pidada ootuspärasteks, kuid muret tekitavateks.

Töö kitsaskohad, praktiline väärtus ja soovitus edaspidisteks uurimusteks

Antud uurimuses esines ka mõningaid kitsaskohti. Käesoleva töö üheks piiranguks võib lugeda valimis olnud naissoost üliõpilaste enamust. Toetudes kirjandusele mujal maailmas on koolikiusamises erinevusi sõltuvalt õpilaste soost (Kõiv, 2006; Olweus, 1993). Seega tuleks tulemusi käsitleda ettevaatlikult – andmed puudutavad enamuses tüdrukute koolikiusamist ja ohvrikogemusi ülikoolis. Tulevastes uurimustes võiks käsitleda antud temaatikat sooliselt tasakaalustatud valimi põhjal. Samuti tuleks tulemuste üldistamisel arvesse võtta, et valimisse kaasati küll õpetajakoolituse üliõpilasi (kahelt erinevalt õppekavalt) kõigist Eesti ülikoolidest, kus esinevad vastavad õppekavad, kuid valimi suurus oli suhteliselt väike võrreldes üliõpilaste arvuga, kes üle Eesti on õpetajaks õppimas. Veel enam on käesolevas töös analüüsitud üliõpilaste ohvrikäitumist väikese uuritavate arvu pealt, mis ei võimalda teha põhjalikke järeldusi ohvrikogemuste osas ülikoolis. Tulevased uurimused vajavad esinduslikumat valimit ja üliõpilaste kaasamist teistelt õpetajakoolituse õppekavadelt.

Töö autori andmetest lähtuvalt puuduvad Eesti kontekstis uurimused, mis keskenduksid tagasivaatavalt kogu kooliajale ning ohvrikogemustele ülikoolis. Eestis läbiviidud kiusamist puudutavaid uurimusi silmas pidades on antud uuring uudne lähenemine aktuaalsele ning teravale probleemile kiusamine. Samuti kohandati magistr töö raames Eesti kontekstiga uurimisinstrument – „Retrospektiivne kiusamise küsimustik“ (*Retrospective Bullying Questionnaire*, Schäfer et al., 2004). Eelpool esitatu tõstatab vajaduse ja täiendava võimaluse tulevastes uurimustes käsitleda üliõpilaste tagasivaatavaid hinnanguid koolikiusamise ja ohvrikogemuse kohta ülikoolis. Võttes siinkohal veel arvesse, et selles uurimuses käsitleti üliõpilaste üldist seotust kiusamiskäitumisega ja kindlaid rolle ei nimetatud, on edaspidi huvitav uurida ka õpilaste erinevaid rolle kiusamiskäitumisel (kiusaja, ohver, kiusaja/ohver ja kõrvalseisja).

Töö rakenduslik väärtus seisneb nii koolikiusamise kui ka ülikoolis esinevate ohvrikogemuste kirjeldamises ja probleemi esiletoomises, mis võimaldab saada vajalikku informatsiooni, et planeerida valdkonna sekkumis- ning ennetustööd veelgi tõhusamalt. Tõhusa ennetus- ja sekkumisprogrammide väljatöötamiseks on vaja teemat Eesti kontekstis edasi uurida. Käesolev magistr töö on aluseks sarnaste uurimuste läbiviimiseks tulevikus. Uurimuse tulemusi võib näha ka materjalina, mille baasil edasi uurida mineviku koolikiusamise kogemuste võimaliku mõju õpetajakoolituse üliõpilaste tänastele arusaamadele kiusamise olemusest ning suhtumisest kiusamiskäitumisse koolis.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö pealkiri on: „Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja ohvrikäitumisele ülikoolis“.

Autori eesmärgiks oli välja selgitada üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja ohvrikäitumisele ülikoolis. Uurimus viidi läbi 2015. aastal, kasutades elektroonilist ankeeti veebipõhises keskkonnas Google Drive. Mõõteinstrumentiks oli „Retrospektiivne kiusamise küsimustik“ – *Retrospective Bullying Questionnaire* (Schäfer et al., 2004). Uuringu valimi moodustasid klassiõpetajaks ja koolieelse lasteasutuse õpetajaks õppivad tudengid kõigist vastavate õppekavadega Eesti ülikoolidest. Uuritavaid oli 201. Andmeanalüüsis kasutati kirjeldavat statistikat, tulemusi kirjeldati nii protsentide kui ka keskmiste kaudu. Lisaks kasutati kooliastmete võrdlemiseks kahte testi. Protsentide vaheliste erinevuste leidmiseks kasutati Hii-ruut testi ning keskmiste vaheliste erinevuste leidmiseks kasutati paarisvalimi t-testi.

Käesolev magistritöö näitas, et enamik üliõpilasi mäletasid oma kooliajast kiusamiskäitumist. Uurimusest selgus, et üle 90% üliõpilasi oli endi tagasivaatavate hinnangute järgi puutunud kokku koolikiusamisega ühel või teisel viisil ja rohkem esines mälestusi kiusamise kogemisest kiusatuna. Enim üliõpilasi oli kooliajal kogenud verbaalset ja kaudset liiki kiusamist, lisaks ilmnas viimase puhul, et esinemissageduselt oli see rohkem kogetud kiusamise liik vanemas kooliastmes. Koolikiusamist oldi kogetud enamasti mitte kunagi või harva, kuid seda hinnati pigem tõsiseks probleemiks. Üliõpilaste tagasivaatavate hinnangute kohaselt olid koolikiusamisega samavõrd seotud mõlemast soost õpilased. Sagedane oli nii lühiajalise kui ka pikaajalise kiusamise kogemine. Kiusamise korral üritati pigem ise hakkama saada ja seda nii koolikiusamise kogemise kui ka ohvrikogemuste puhul ülikoolis. Tudengite tagasivaatavate hinnangute järgi kiusati teisi õpilasi ise kooliajal enim verbaalselt – inetute hüüdnimedega kutsudes. Kiusamise negatiivsete tagajärgede valguses oli uuritavatest ligi veerand kogenud kooliajal suitsiidseid mõtteid ning ligi pooled kiusatud puudusid kiusamise tõttu põhjuseta koolist, kuid traumaatilisi meenutusi ohvriks olemisega seoses oli esinenud enamasti mitte kunagi või mitte sageli. Uuring näitas, et kiusamist esines ka peale üldhariduskooli. Ülikoolist oli ohvrikogemus 3,5% tudengitel, kellest suurem osa olid kogenud kiusamist ka viimase poole aasta jooksul.

Märksõnad: Üliõpilased, tagasivaatav uurimus, koolikiusamine, kiusamine ülikoolis

Summary

The title of current thesis is “University students retrospective recalls about school bullying and victim experiences at the university”.

The aim of this study was to find out about school bullying experiences on the basis of retrospective recalls by the university students, and to describe victim experiences at the university according to the students' estimates. The research was carried out in the year of 2015, using an electronic questionnaire in the web environment- Google Drive. The measuring tool used in this study was the Retrospective Bullying Questionnaire (Schäfer et al., 2004). The research sampling included prospective teachers' who studied class teaching and pre-school teaching in all Estonian universities, which have the relevant curricula. A total of 201 students participated in the current study. The data analysis was made using descriptive statistics, the results were described both in the percents and the average values. Additionally, to compare retrospective recalls of bullying experiences on different school levels, there was used two different tests. To compare differences between percentages there was used Chi-square test and to compare differences between average values there was used Paired Samples T-Test.

This Master's Thesis shows that a majority of students were able to recall involvement with bullying behaviour from their school years. The research revealed that more than 90% students, according to their own retrospective reports, experienced school bullying in one way or another, and there were more retrospective recalls of experiencing bullying as a victim. During the school years, the majority of students experienced some type of verbal and indirect bullying. Indirect bullying frequency was significantly higher on the secondary school level. School bullying was generally “never” or “seldom” experienced though it was considered a serious problem. According to the university students' retrospective reports, students of both genders were equally involved in bullying. Both short-term and long-term bullying were frequently experienced. In case of bullying, the students tried to cope with bullying by themselves – both while experiencing school bullying and victim experiences at the university. According to the student retrospective reports, most often other students were bullied verbally – when called nicknames. Taking into consideration the negative consequences of bullying, about a quarter of the surveyees had suicidal thoughts in the school years, and almost a half of victims were absent from school because of bullying. However, recurrent and intrusive memories of victimization experiences were either never or seldom occurred. The research revealed that bullying also occurred in the universities among students. According to the

results 3,5% of the university students in this study had experienced bullying. Most of them had also experienced bullying at the university during the last six months.

Keywords: Students, university, school bullying, bullying in university, retrospective recall

Tänuõnad

Esmalt soovib töö autor tänada oma töö juhendajat igakülgse abi ning kannatliku meele eest. Autor tänab ka kõiki uurimuses osalenud üliõpilasi, tänu kellele sai antud magistritöö valmimine võimalikus. Samuti soovib autor tänada kõikide valimis olnud ülikoolide õppekorraldusspetsialiste, kes aitasid edastada uuringus osalemise palve üliõpilaste listidesse. Kindlasti tänab autor oma töö retsensenti, Merle Taimalut, kelle põhjalike kommentaaride abil sai töö täiuslikum. Erilised tänud edastab töö autor ka teksti- ja tõlkebüroole OÜ Välek, keelekorrektuuri eest. Suured tänud soovib autor edastada oma perekonnale ning lähedastele toetuse ning mõistmise eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- A Scandinavian founding father (2009). *Psychologist*, 22(9), 745.
- Ahmer, S., Yousafzai, A. W., Bhutto, N., Alam, S., Sarangzai, K., & Iqbal, A. (2008). Bullying of Medical Students in Pakistan: A Cross-Sectional Questionnaire Survey. *PloS ONE*, 3(12), 1-4.
- Bauman, S., & Del Rio, A. (2005). Preservice Teachers' Responses to Bullying Scenarios: Comparing Physical, Verbal, and Relational Bullying. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 219-231.
- Beran, T. (2005). A New Perspective on Managing School Bullying: Pre-service Teachers' Attitudes. *Journal of Social Sciences*, 8, 43-49.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen, A. (1992). Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends in Regard to Direct and Indirect Aggression. *Aggressive Behavior*, 18(2), 117-127.
- Bogolyubova, O., Skochilov, R., & Smykalo, L. (2015). Childhood Victimization Experiences of Young Adults in St. Petersburg, Russia. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(7), 1153-1167.
- Carter, S. (2011). Bullies and Power: A Look at the Research. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 34(2), 97-102.
- Chambless, C. B. (2010). *Long- term Effects of Bullying: Exploring the Relationships Among Recalled Experiences with Bullying, Current Coping Resources, and Reported Symptoms of Distress*. Counseling and Psychological Services Dissertations. Georgia State University.
- Chang, A. M., Chau, J. P. C., & Holroyd, E. (1999). Translation of questionnaires and issues of equivalence. *Journal of Advanced Nursing*, 29(2), 316- 322.
- Chapell, M., Casey, D., De la Cruz, C., Ferrell, J., Forman, J., Lipkin, R., Newsham, M., Sterling, M., & Whittaker, S. (2004). Bullying in College by Students and Teachers. *Adolescence*, 39(153), 53-64.
- Chapell, M. S., Hasselman, S. L., Kitchin, T., Lomon, S., MacIver, K., & Sarullo, P. L. (2006). Bullying in Elementary School, High School and College. *Adolescence*, 41(164), 633-648.
- Chen, L. M. (2013). Self-Reported Frequency and Perceived Severity of Being Bullied Among Elementary School Students. *Journal of School Health*, 85(9), 587-594.

- Coleyshaw, L. (2010). The Power of Paradigms: A Discussion of the Absence of Bullying Research in the Context of the University Student Experience. *Research in Post-Compulsory Education*, 15(4), 377-386.
- Cooper, J. R. M., Walker, J., Askew, R., Robinson, J. C., & McNair, M. (2011). Students' Perceptions of Bullying Behaviours by Nursing Faculty. *Issues in Educational Research*, 21(1), 1-21.
- Cooper, L. A., & Nickerson, A. B. (2012). Parent Retrospective Recollections of Bullying and Current Views, Concerns, and Strategies to Cope with Children's Bullying. *Journal of Child & Family Studies*, 22(4), 526-540.
- Cowie, H., & Wallace, P. (2000). *Peer Support in Action: From Bystanding to Standing By*. London: SAGE Publication.
- Cowie, H., Boardman, C., Dawkins, J., & Jennifer, D. (2004). *Emotional Health and Well-Being: A Practical Guide for Schools*. London: Paul Chapman Publishing.
- Cowie, H., & Jennifer, D. (2008). *New Perspectives on Bullying*. Maidenhead: Open University Press.
- Cowie, H., & Myers, C. A. (2016). What We know about Bullying and Cyberbullying Among University Students. In H. Cowie, & C. A. Myers (Eds.), *Bullying Among University Students: Cross-national Perspectives* (pp. 23-40). London and New York: Routledge.
- Coyne, I. (2011). Bullying in the workplace. In C. P Monks, & I. Coyne (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 157-184). New York: Cambridge University Press.
- Coyne, I., & Monks, C. P. (2011). An overview of bullying and abuse across settings. In C. P. Monks, & I. Coyne (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 231-256). New York: Cambridge University Press.
- Crozier, W. R., & Skliopidou, E. (2002). Adult Recollections of Name-calling at School. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 22(1), 113-124.
- DeVoe, J. F., Kaffenberger, S., & Chandler, K. (2005). *Student Reports of Bullying: Results from the 2001 School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey*. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Einarsen, S., Raknes, B. I., & Matthiesen, S. B. (1994). Bullying and Harassment at Work and its Relationship with Work Environment Quality: an Exploratory Study. *European Work and Organizational Psychologist*, 4(4), 381-401.

- Eslea, M., & Rees, J. (2001). At What Age Are Children Most Likely to Be Bullied at School? *Aggressive behaviour*, 27(6), 419-429.
- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2011). Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 90-98.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., Hyun, H. H. (2011). *How to Design and Evaluate Research in Education* (8th ed.). New York: McGraw- Hill Companies.
- Frisén, A., Hasselblad, T., & Holmqvist, K. (2012). What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence*, 35(4), 981-990.
- Galanaki, E., & Papalexandris, N. (2013). Measuring workplace bullying in organisations. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(11), 2107–2130.
- Garby, L. (2013). Direct Bullying: Criminal Act or Mimicking What Has Been Learned? *Education*, 133(4), 448-450.
- Gillham, B. (2007). *Developing a Questionnaire* (2nd ed.). Great Britain: Continuum International Publishing Group.
- Glover, D., Gough, G., Johnson, M., & Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: incidence, impact and intervention. *Educational Research*, 42(2), 141-156.
- Greasley, P. (2008). *Quantitative Data Analysis Using SPSS. An Introduction For Health and Social Science*. Maidenhead: Open University Press.
- Grewe, N. (Eds.). (2005). *Absenteeism in european schools*. Münster: Lit Verlag.
- Guillemin, F., Bombardier C., & Beaton, D. (1993). Cross-cultural adaptation of health-related quality of life measures: Literature review and proposed guidelines. *Journal Of Clinical Epidemiology*, 46(12), 1417-32.
- Hamburger, M. E., Basile, K. C., & Vivolo, A. M. (Eds.). (2011). *Measuring Bullying Victimization, Perpetration, and Bystander Experiences: A Compendium of Assessment Tools*. Retrieved from www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullycompendium-a.pdf.
- House of Commons (2007). *House of Commons Education and Skills Committee: Bullying. Third Report of Session 2006-07*. London: The Stationery Office.
- Hughes, N. K., & Schlösser, A. (2013). *The Impact of Bullying and Nurture Experiences on Emotional Wellbeing*. Retrieved from <https://hydra.hull.ac.uk/assets/hull:8244a/content>.
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E., & Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74(3), 375-390.

- Hunter, S. C., Mora-Merchan, J., & Ortega, R. (2004). The Long-Term Effects of Coping Strategy Use in Victims of Bullying. *The Spanish Journal of Psychology*, 7(1), 3-12.
- Hutzell, K. L., & Payne, A. A. (2012). The Impact of Bullying Victimization on School Avoidance. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 10(4), 370-385.
- Huybregts, I., Vettenburg, N., & D'Aes, M. (2003). Tackling violence in schools: A report from Belgium. In P. K. Smith (Eds.), *Violence in School: The response in Europe* (pp. 33-48). New York: RoutledgeFalmer.
- Karch, D. L., Logan, J., McDaniel, D. D., Floyd, C. F., & Vagi, K. J. (2012). Precipitating Circumstances of Suicide Among Youth Aged 10 –17 Years by Sex: Data From the National Violent Death Reporting System, 16 States, 2005–2008. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 51–53.
- Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y-J., & Boyce, W. T. (2009). Bullying Increased Suicide Risk: Prospective Study of Korean Adolescents. *Archives of Suicide Research*, 13(1), 15-30.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press.
- Kokko, T. H. J., & Pörhölä, M. (2009). Tackling bullying: victimized by peers as a pupil, an effective intervener as a teacher? *Teaching and teacher education*, 25(8), 1000-1008.
- Levine, E., & Tamburrino, M. (2014). Bullying Among Young Children: Strategies for Prevention. *Early Childhood Education Journal*, 42(4), 271-278.
- Liefooghe, A. P. D. (2004). Bullying at work: an introduction to the symposium. *British Journal of Guidance & Counselling*, 32(3), 265-267.
- Luca, M. (2016). The role of the therapist in helping university students who have been bullied: A case study of sexual bullying. In H. Cowie, & C. A Myers (Eds.), *Bullying Among University Students: Cross-national perspectives* (pp. 226-243). London ja New York: Routledge.
- Markina, A., & Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Külastatud aadressil http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumenid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf.
- McAdams III, C. R., & Lambie, G. W. (2003). A Changing Profile of Aggression in Schools: It's Impact and Implications for School Personnel. *Preventing School Failure*, 47(3), 122-130.

- McAdams III, C. R., & Schmidt, C. D. (2007). How to Help a Bully: Recommendations for Counseling the Proactive Aggressor. *Professional School Counseling*, 11(2), 120-128.
- McDougall, L., & Lang, P. (1999). A Study of Bullying in Further Education. *Pastoral Care in Education*, 17(2), 31-37.
- McGrath, M. J. (2007). *School Bullying: Tools for Avoiding Harm and Liability*. California: Corwin Press.
- Menard, S. (2008). *Handbook of Longitudinal Research: Design, Measurement, and Analysis*. USA: Elsevier.
- Metoodika "Kiusamisest vabaks!" (s.a.). Külastatud aadressil <http://kiusamisestvabaks.ee/meist/metoodika-kiusamisest-vabaks>.
- Missioon ja tegevused. (s.a.). Külastatud aadressil http://www.kivaprogram.net/estonia/sa_kiusamisvaba_kool.
- Monks, C. P., & Coyne, I. (2011). A history of research into bullying. In C. P Monks, I. Coyne (Eds.), *Bullying in different Contexts* (pp. 1-11). New York: Cambridge University Press.
- Monks, C. P., Smith, P. K., & Swettenham, J. (2003). Psychological Correlates of Peer Victimization in Preschool: Social Cognitive Skills, Executive Function and Attachment Profiles. *Aggressive behaviour*, 31(6), 571–588.
- Myers, C. A., & Cowie, H. (2014). Bullying amongst University Students in the UK. *International Journal of Emotional Education*, 6(1), 66-75.
- NasrEsfahani, A., & Shahbazi1, G. (2014). Workplace bullying in nursing: The case of Azerbaijan province, Iran. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 19(4), 409-415.
- National union of students (2008). *NUS Student Experience Report*.
- Neuman, J. H., & Baron, R. A. (1998). Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence Concerning Specific Forms, Potential Causes, and Preferred Targets. *Journal of Management*, 24(3), 391-419.
- Newman, M. L., Holden, G. W., & Delville, Y. (2005). Isolation and the stress of being bullied. *Journal of Adolescence*, 28(3), 343-357.
- Newman, M. L., Holden, G. W., & Delville, Y. (2011). Coping With the Stress of Being Bullied: Consequences of Coping Strategies Among College Students. *Social Psychological and Personality Science*, 2(2), 205-211.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: a cross-national perspective* (pp. 7-27). London and New York: Routledge.
- Olweus, D. (2011). Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(3), 151-156.
- Perdew, L. (2015). *Bullying*. USA: Abdo Publishing.
- Pörhölä, M., Cvancara, K., Kaal, E., Tampere, K., & Torres, B. (2016). Cross-Cultural Comparisons of Bullying among University Students Perspectives from Argentina, Estonia, Finland and the United States. In H. Cowie, & C. A Myers (Eds.), *Bullying Among University Students: Cross-national perspectives* (pp. 203-223). London ja New York: Routledge.
- Randall, P. (2001). *Bullying in Adulthood: Assessing the bullies and their victims*. USA: Brunner-Routledge.
- Randall, P. (2003). *Adult Bullying: Perpetrators and Victims*. London and New York: Routledge.
- Reeves, A. (2013). *An Introduction to Counselling and Psychotherapy: From Theory to Practice*. London: SAGE Publications.
- Rivers, I. (2001). Retrospective reports of school bullying: Stability of recall and its implications for research. *British Journal of Developmental Psychology*, 19(1), 129-142.
- Rivers, I., & Smith, P. K. (1994). Types of Bullying Behaviour and Their Correlates. *Aggressive behaviour*, 20(5), 359-368.
- Rospenda, K. M., Richman, J. A., Wolff, J. M., & Burke, L. A. (2013). Bullying Victimization Among College Students: Negative Consequences for Alcohol Use. *Journal Of Addictive Diseases*, 32(4), 325-42.
- Salmivalli, C. (2014). Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? *Theory Into Practice*, 53(4), 286-292.
- Schäfer, M., Korn, S., Smith, P. K., Hunter, S. C., Mora-Mercha'n, J. A., Singer, M. M., & Meulen K. (2004). Lonely in the crowd: Recollections of bullying. *British Journal of Developmental Psychology*, 22(3), 379-394.
- Seers, K., & Critelton, N. (2001). Quantitative research: Designs relevant to nursing and healthcare. *Journal of Research in Nursing*, 6(1), 487-500.

- Sesar, K., Barišić, M., Pandža, M., & Dodaj, A. (2012). The relationship between difficulties in psychological adjustment in young adulthood and exposure to bullying behaviour in childhood and adolescence. *Acta Medica Academica*, 41(2), 131-144.
- Sharp, S., Thompson, D., & Arora, T. (2000). How Long before It Hurts? An Investigation into Long-Term Bullying. *School Psychology International*, 21(1), 37-46.
- Sinkkonen, H. M., Puhakka, H., & Meriläinen, M. (2012). Bullying at a university: students' experiences of bullying. *Studies in Higher Education*, 39(1), 153-165.
- Smith, P. K. (2011). Bullying in schools: thirty years of research. In C. P. Monks, & I. Coyne (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 36-60). New York: Cambridge University Press.
- Smith, P. K. (2014). *Understanding School Bullying: Its Nature and Prevention Strategies*. London: Sage Publications.
- Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F. & Liefhoghe, A. P. D. (2002). Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, in Fourteen-Country International Comparison. *Child Development*, 73(4), 1119-1133.
- Staubli, S., & Killias, M. (2011). Long-term outcomes of passive bullying during childhood: Suicide attempts, victimization and offending. *European Journal of Criminology*, 8(5), 377 –385.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis: Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: AS Atlex.
- Tambur, M. (2015). *Workplace bullying in Estonian organizations: The prevalence and causes*. Faculty of Economics and Business Administration dissertation. University of Tartu.
- Thúściak-Deliowska, A. (2015). Retrospective Recall of School Bullying by Prospective Teachers and Their Current Beliefs about School Violence. *International journal of pedagogy innovation and new technologies*, 2(2), 23-35.
- Tran, T. V. (2009). *Developing Cross-Cultural Measurement*. New York: Oxford.
- Twemlow, S. W., Fonagy, P., Sacco, F. C., & Brethour JR, J. R. (2006). Teachers Who Bully Students: A Hidden Trauma. *International Journal of Social Psychiatry*, 52(3), 187-198.
- Värnik, A., Sisask, M., & Värnik, P. (Toim). (2011). SEYLE õpilaste ja õpetajate baasuuringu tulemused: Vaimne tervis ja riskikäitumine. Tallinn: ERSI.

- Walsh, S., & Cosma, A. (2016). Risk behaviours. In Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., Mathison, F., Aleman-Diaz, A., Molcho, M., Weber, M., & Barnekow, V. (Eds.), *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2013/2014 Survey* (pp. 197-211). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Wensley, K., & Campbell, M. (2012). Heterosexual and Nonheterosexual Young University Students' Involvement in Traditional and Cyber Forms of Bullying. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 15(12), 649-654.
- Õunapuu, L. (2013). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lisa 1. Retrospektiivne kiusamise küsimustik (näiteid küsimustest)

Küsimustik

Järgnevad küsimused on kiusamisest. **Kiusamine on tahtlik haiget tegev käitumine. See võib olla nii füüsiline kui psühholoogiline. Sageli on see korduv ja seda iseloomustab ebavõrdsus suhetes, nii et kiusataval on ennast raske kaitsta.**

Kõiki vastuseid käsitletakse konfidentsiaalselt.

Palun mõelge tagasi oma kooliaja peale. Te võisite näha kiusamist pealt või olla teatud viisil kiusamisega seotud. (Märkige palun ristikesega valik, mis kõige paremini kirjeldab Teie kogemust koolist.)

Ma ei ole olnud kiusamisega seotud ega kiusamist pealt näinud.	☐
Ma ei ole olnud kiusamisega seotud, kuid olen näinud pealt kiusamist.	☐
Mõnikord ma kiusasin teisi.	☐
Mõnikord mind kiusati.	☐
Olen erinevatel aegadel olnud nii kiusaja kui ka ohver.	☐

OSA I: ALGKOOL

Selles osas on juttu kiusamise kogemusest algkoolis (7-11 aastat).

Märkige kastikesed, mis on Teie jaoks sobivad.

Järgnevad küsimused puudutavad füüsilist kiusamist, nagu näiteks, löömine, tagumine ja asjade äravõtmine.

3. Kas Teid kiusati algkoolis füüsiliselt?

Löödi/ tõugati jah ☐ ei ☐

Võeti asju ära jah ☐ ei ☐

4. Kas seda juhtus?

☐	☐	☐	☐	☐
mitte kunagi	harva	mõnikord	sageli	pidevalt

5. Kui tõsiseks Te sellised kiusamisjuhte peate?

☐	☐	☐	☐	☐
mind ei kiusatud	mitte üldse	natukene	üsna tõsiseks	äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused puudutavad verbaalset kiusamist, nagu näiteks, inetud hüüdnimed ja ähvardamine sõnadega.

6. Kas Teid kiusati verbaalselt algkoolis?

inetud hüüdnimed jah ☐ ei ☐

ähvardamine sõnadega jah ☐ ei ☐

7. Kas seda juhtus?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mitte kunagi harva mõnikord sageli pidevalt

8. Kui tõsiseks Te selliseid kiusamisjuhte peate?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud mitte üldse natukene üsna tõsiseks äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused puudutavad kaudset kiusamist, nagu näiteks, valetamine või inetute kuulujuttude rääkimine Teie seljataga või tahtlik grupist välja tõrjumine.

9. Kas Teid kiusati kaudselt algkoolis?

kuulujuttude rääkimine Teie kohta jah ☐ ei ☐

grupist välja tõrjutmine jah ☐ ei ☐

10. Kas seda juhtus?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mitte kunagi harva mõnikord sageli pidevalt

11. Kui tõsiseks Te selliseid kiusamisjuhte peate?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud mitte üldse natukene üsna tõsiseks äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused on kiusamisest üldse.

12. Kui kaua tavaliselt kiusamisejuhud kestsid?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud ainult mõned päevad nädalaid kuid aasta või kauem

13. Kui palju lapsi Teid algkoolis kiusas?

mind ei kiusatud ☐

peamiselt üks poiss ☐

mitu poissi	☐
peamiselt üks tüdruk	☐
mitu tüdrukut	☐
nii poisid kui ka tüdrukud	☐

OSA II: PÕHIKOOL JA GÜMNAASIUM

Selles osas on juttu kiusamise kogemustest põhikooli ja gümnaasiumis (11-18 aastat).

Järgnevad küsimused puudutavad füüsilist kiusamist, nagu näiteks, löömine, tagumine ja asjade äravõtmine.

17. Kas Teid kiusati põhikoolis ja gümnaasiumis füüsiliselt?

Löödi/ tõugati jah ☐ ei ☐

Võeti asju ära jah ☐ ei ☐

18. Kas seda juhtus?

☐	☐	☐	☐	☐
mitte kunagi	harva	mõnikord	sageli	pidevalt

19. Kui tõsiseks Te selliseid kiusamisjuhte peate?

☐	☐	☐	☐	☐
mind ei kiusatud	mitte üldse	natukene	üsna tõsiseks	äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused puudutavad verbaalset kiusamist, nagu näiteks, inetud hüüdnimed ja ähvardamine sõnadega.

20. Kas Teid kiusati verbaalselt põhikoolis ja gümnaasiumis?

inetud hüüdnimed jah ☐ ei ☐

ähvardamine sõnadega jah ☐ ei ☐

21. Kas seda juhtus?

☐	☐	☐	☐	☐
mitte kunagi	harva	mõnikord	sageli	pidevalt

22. Kui tõsiseks Te selliseid kiusamisjuhte peate?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud mitte üldse natukene üsna tõsiseks äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused puudutavad kaudset kiusamist, nagu näiteks, valetamine või inetute kuulujuttude rääkimine Teie seljataga või tahtlik grupist välja tõrjumine.

23. Kas Teid kiusati kaudselt põhikoolis ja gümnaasiumis?

kuulujuttude rääkimine Teie kohta jah ☐ ei ☐
grupist välja tõrjumine jah ☐ ei ☐

24. Kas seda juhtus?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mitte kunagi harva mõnikord sageli pidevalt

25. Kui tõsiseks Te selliseid kiusamisjuhte peate?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud mitte üldse natukene üsna tõsiseks äärmiselt tõsiseks

Järgnevad küsimused on kiusamisest üldse.

26. Kui kaua tavaliselt kiusamisejuhud kestsid?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐
mind ei kiusatud ainult mõned päevad nädalaid kuid aasta või kauem

27. Kui palju lapsi Teid põhikoolis ja gümnaasiumis kiusas?

mind ei kiusatud ☐
peamiselt üks poiss ☐
mitu poissi ☐
peamiselt üks tüdruk ☐
mitu tüdrukut ☐
nii poisid kui ka tüdrukud ☐

OSA III: ÜLDISED KOGEMUSED KOOLIS

28. Mis olid peamised viisid, mida Te kasutasite, et kiusamisega toime tulla?

(Palun märkige üks või enam vastusevarianti)

mind ei kiusatud koolis	☐	ma sain õpetajalt abi	☐
ma üritasin seda naljaks pöörata	☐	ma sain pereliikmetelt/ vanematelt	☐
ma üritasin seda olukorda vältida	☐	ma üritasin ise hakkama saada	☐
ma üritasin seda ignoreerida	☐	ma tegelikult ei tulnud toime	☐
ma osutasin vastupanu	☐	muu võimalus	☐
ma sain sõpradelt abi	☐		

29. Kas Te võtsite kunagi osa kellegi kiusamisest, sellel ajal, kui käistite koolis?

olen löönud ja tõuganud	jah	☐	ei	☐
olen asju ära võtnud	jah	☐	ei	☐
olen teisi nimetanud hüüdnimedega	jah	☐	ei	☐
olen teisi ähvardanud	jah	☐	ei	☐
olen rääkinud kuulujutte	jah	☐	ei	☐
olen kedagi grupist välja tõrjunud	jah	☐	ei	☐

31. Kas seda juhtus?

☐	☐	☐	☐	☐
mitte kunagi	harva	mõnikord	sageli	pidevalt

32. Kui tihti Te üritasite kooli mitte minna, teeseldes haige olemist või tehes tundidest poppi, kuna Teid kiusati?

mind ei kiusatud koolis	☐	Võib- olla kord nädalas	☐
mitte kunagi	☐	mitu korda nädalas	☐
ainult korra või kaks	☐		
mõnikord	☐		

33. Kui Teid kiusati, kas Teil kunagi, kasvõi hetkeks, tekkis mõte end vigastada või endalt elu võtta?

mind ei kiusatud koolis	☐	jah, rohkem kui korra	☐
ei, mitte kunagi	☐		
jah, korra	☐		

34. Kas Teid on kiusatud peale kooli lõpetamist?

- mind ei ole kiusatud peale kooli lõpetamist ☐
- mind on kiusatud mu perekonna poolt ☐
- mind on kiusatud teiste poolt (palun täpsustage) ☐
-

Meenutused koolikiusamise ohvriks olemisest

(Ainult vastake neile küsimustele, kui Teid kiusati):

35. Kas Teil on eredaid mälestusi kiusamisjuhtudest koolis, mis tulevad Teile praegugi meelde ja on ebameeldivad?

- ☐ ei, mitte kunagi ☐ mitte sageli ☐ mõnikord ☐ tihti ☐ koguaeg

36. Kas Teil esineb unenägusid kiusamisjuhtudest?

- ☐ ei, mitte kunagi ☐ mitte sageli ☐ mõnikord ☐ tihti ☐ koguaeg

37. Kas Te olete kunagi tundnud nagu elaksite kiusamisjuhte uuesti läbi?

- ☐ ei, mitte kunagi ☐ mitte sageli ☐ mõnikord ☐ tihti ☐ koguaeg

38. Kas Teil on kunagi olnud eredaid, äkilisi kujutluspilte läbielatud kiusamisjuhtudest?

- ☐ ei, mitte kunagi ☐ mitte sageli ☐ mõnikord ☐ tihti ☐ koguaeg

39. Kas Te olete kunagi tundnud end ebamugavana situatsioonides, kui Teile meenuvad kiusamisjuhud?

- ☐ ei, mitte kunagi ☐ mitte sageli ☐ mõnikord ☐ tihti ☐ koguaeg

OSA IV: KIUSAMINE ÜLIKOOLIS TEISTE ÜLIÕPILASTE POOLT

40. Kas Te kunagi olete kogenud kiusamist ülikoolis teiste üliõpilaste poolt?

- Mind ei ole ülikoolis kiusatud. ☐ Mind on kiusatud nii ülikoolis kui koolis. ☐
- Mind on ülikoolis kiusatud. ☐

41. Palun märkige, kas Teid on ülikoolis kiusatud teiste üliõpilaste poolt, viimase kuue kuu jooksul?

- Ei ☐
- Jah, väga harva ☐
- Jah, aeg- ajalt ☐
- Jah, mitmel korral kuus ☐
- Jah, mitmel korral nädalas ☐
- Jah, peaaegu igapäevaselt ☐

42. Kui jah, siis millal kiusamine algas?

- Viimase 6- kuu jooksul ☐
- 1- 2 aastat tagasi ☐
- 6- 12 kuud tagasi ☐
- Enam kui 2 aastat tagasi ☐

39. Kui Teid on kiusatud teiste üliõpilaste poolt, mida Te siis tegite?
(Palun märkige üks või enam vastusevarianti)

- püüdsin olukorda vältida ☐
- püüdsin ignoreerida ☐
- hakkasin kiusajale vastu ☐
- pöördusin ametiühingusse ☐
- pöördusin ülikooli personali/ juhtkonna poole ☐
- arutasin teiste üliõpilastega ☐
- pöördusin töötervishoidu ☐
- sain arstilt abi ☐
- läksin nõustamisse ☐
- sain psühhiaatrilist abi ☐
- esitasin kaebuse ☐
- võtsin vaba semestri ☐
- ei tulnud tegelikult toime ☐
- muu vastus ☐

SUUR TÄNU KOOSTÖÖ EEST!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Auli Mäesalu

(sünnikuupäev: 03.05.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
„Üliõpilaste tagasivaatavad hinnangud kogetud kiusamiskäitumisele koolieas ja
ohvrikäitumisele ülikoolis“,

mille juhendaja on Kristi Kõiv,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 16.05.16